

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут культури і мистецтв
Кафедра хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання

Казакова Олена Олександрівна

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
ВОКАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО
СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Спеціальність: 025 Музичне мистецтво

Галузь знань: 02. Культура і мистецтво

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ С.Г. Крамська

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
хорового диригування, вокалу та методики
музичного навчання

« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ О.О. Казакова

« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВОКАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ	9
1.1 Сутність та зміст поняття «професійна культура».....	9
1.2 Формування професійної культури вокалістів як педагогічний процес.....	14
1.3 ЗВО сфери культури і мистецтв як освітня платформа підготовки майбутнього вокаліста.....	31
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВОКАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ	37
2.1 Діагностика рівнів сформованості професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв.....	37
2.2 Педагогічні умови формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв.....	44
2.3 Методика формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв.....	48
Висновки до 2 розділу.....	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Досвід модернізації суспільного розвитку більшості країн показує, що наука, культура та освіта стають одними з головних джерел соціального добробуту. Це зумовлює принципово нові вимоги до якості професійної освіти, істотного підвищення ролі професійної культури фахівця, яка стає вираженням стійких тенденцій гуманізації професійної освіти, його орієнтованості на всебічний розвиток особистості, формування «людини культури». Процес модернізації української освіти – масштабна акція держави, мета якої – підвищення якості та ефективності освіти, посилення зв'язку з актуальними та перспективними запитами життя країни. Цільова установка процесу модернізації української освіти, зумовлена визнанням того, що вища школа повинна стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих установок особистості.

Виразно ці тенденції проявляються і у формуванні цілей, змісту, педагогічних технологій вузівської підготовки представників різних музичних спеціальностей. У зв'язку зі створенням шоу програм, організацій із проведення концертів, проведенням всеукраїнських і міжнародних конкурсів, фестивалів різних жанрів в Україні та закордоном, виникненням вокальних студій, відзначається попит на високопрофесійних фахівців. Це обумовлює розширення системи професійної підготовки вокалістів, формування принципово нових підходів до її організації в нашій країні. Система підготовки кадрів вокального мистецтва своєчасно реагує на процеси формування музичної культури суспільства, розвитку жанрового різноманіття напрямків і стилів сучасної музики. Відповідно професійне навчання вокалістів зазнає змін не тільки в культурологічному, але і в організаційно-педагогічних, соціально-психологічних та інших аспектах.

Протягом останніх років професійна підготовка вокалістів в Україні здійснювалася в консерваторіях і інститутах мистецтв, а вузи культури готували фахівців виконавців для самодіяльної творчості. У процесі реформування вищої школи були створені передумови для відкриття

виконавських спеціальностей у ЗВО сфери культури і мистецтв, що вимагало створення відповідних факультетів і кафедр, що забезпечують підготовку виконавців.

Аналіз практики вокального навчання у ЗВО сфери культури і мистецтв дозволяє констатувати недостатню розробленість основ формування професійної культури вокалістів, понятійного апарату вокальної педагогіки, а також великих теоретичних узагальнень у галузі вокального професійної освіти останніх років.

Таким чином, дане дослідження орієнтоване на осмислення сутності та специфіки професійної культури вокаліста, а також змістовних, організаційних, соціально-психологічних закономірностей її формування у процесі вузівської підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв. В теорії і методики професійної освіти ці питання не вирішені у повній мірі, що і визначає актуальність теми даного дипломного дослідження - **«Формування професійної культури вокалістів процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв».**

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спирається на філософські та педагогічні положення: про провідну роль особистості в утворенні матеріальних і духовних цінностей культури, дієвого підходу в розвитку особистості, про людину, як суб'єкта діяльності і навчання, єдності теорії і практики професійної підготовки фахівців (О.Рудницька, Т.Стойчик, Т.Іванова, Г.Горбачова, О.Попенко, Н.Овчаренко, В.Давидов, М.Каган, та інші).

Теоретичну основу дослідження склали праці вітчизняних істориків культури, музикознавців і педагогів про історію створення вокально-виконавських і вокально-педагогічних шкіл (Б.Гнидь, Л.Гринь, Ю.Грищенко, Н.Даньшина, В.Іванов, Р.Калин, В.Михайлець, О.Стахевич), етнокультурологічний аспект української вокальної школи (В.Антонюк), основи вокального виконавства (Н.Гребенюк, М.Донець-Тесейр, О.Руденко), естрадне вокальне виконавство (Н.Дрожжина, Н.Фоломєєва), вокально-виконавську техніку (Л.Бірюкова, М.Єгоричева, А.Кулієва), емоційна сфера у

виконавській творчості (О.Єрошенко, С.Крамська), загальні положення вокальної педагогіки (П.Голуб'єв, Д.Євтушенко, О.Стахевич, О.Юрко), інтерпретацію вокальних творів (Н.Даньшина, Я.Іваницька, С.Кудриницький, О.Філатова) та інші.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні моделі формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв та апробації експериментальної методики.

Відповідно до мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

- здійснити аналіз науково-методичних джерел з проблеми формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв;
- охарактеризувати понятійно-термінологічний апарат дослідження, уточнити специфіку розвитку професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв;
- діагностувати рівні сформованості професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв;
- окреслити експериментальну модель формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв;
- розробити методику формування професійної культури вокалістів в освітньому процесі у ЗВО сфери культури і мистецтв.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв.

Предметом дослідження є методика формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв.

Матеріали та методи дослідження:

- методи теоретичного аналізу;
- системного методу групування викладу матеріалу;
- методу порівняльного аналізу;
- анкетування;
- статистичної обробки результатів дослідно-експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- на основі історико-педагогічного аналізу вокальної освіти в Україні дано визначення професійної культури вокалістів, під якою розуміється комплексна характеристика рівня професійної компетентності та майстерності вокаліста, його ставлення до вокального мистецтва як сфери професійної діяльності і до себе як суб'єкту вокальної творчості;

- сформульовано наукове уявлення про процес формування професійної культури вокаліста, в структурі якого виділено компоненти: постановки голосу співака, що виявляються в широті - дихання, вірного звукоутворення, польотності звуку, співу резонаторами, володінням широким діапазоном, гнучкістю і рухливістю голосу, гарною дикцією; артистизму та акторської майстерності: міміки, жесту, пластики, вміння перевтілюватися, передавати багатогранність образу, його відповідність виконавської інтерпретації авторського задуму, поєднуються з розвитком спеціальних музичних здібностей;

- виявлено умови розвитку професійної культури вокаліста, спрямовані на формування гуманізації свідомості, активної життєвої позиції, формування світогляду особистості в процесі активної музично-просвітницької діяльності студентів, участі у благодійних концертах.

- розроблено експериментальну методичку формування професійної культури вокалістів в освітньому процесі у ЗВО сфери культури і мистецтв, спрямовану на розвиток виконавської майстерності, професійної компетентності та світогляду сучасного музиканта.

Практичне значення одержаних результатів дослідження: полягає в тому, що процес формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв реалізується на основі базового освітнього стандарту, розробленого на принципах наступності вокальної освіти виконавчих вишів в поєднанні з комплексом науково-дослідних, педагогічних та музично-просвітницьких програм, які сприяють розвитку професійних якостей вокаліста.

Результати проведеного дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес у ЗВО сфери культури і мистецтв, консерваторій, музичних училищ та коледжів мистецтв; вдосконалення педагогічних систем і освітніх програм вищого навчального закладу виконавчої орієнтації; в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів сфери професійної підготовки вокальної освіти.

Апробація результатів магістерського дослідження.

Результати проведення магістерського дослідження знайшли свою апробацію в учаснях магістрантки-дослідниці з доповідями у науково-практичних конференціях мистецького профілю.

1. Казакова О.О. Використання музичного медіа-фонду у формуванні професійної культури вокаліста // Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи: VII Всеукраїнська науково-практична конференція (Суми, 1-2 жовтня 2020 р.). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020.

2. Казакова О.О. Рівень професійної культури як індикатор загальної розвиненості особистості вокаліста // Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи: II Міжнародна науково-практична конференція (Суми, 6-7 травня 2020 р.). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020.

3. Казакова О.О. Модель формування професійної культури вокаліста у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв // Дні науки 2020: студентська наукова онлайн-конференція (Суми, 22 жовтня 2020 р.). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020.

4. Участь у Всеукраїнському онлайн вебінарі з методики музичного навчання «Реалізація нового змісту інтегрованого курсу «Мистецтво» на засадах нової української школи (20.02.2020) // ДЗВО «Університету менеджменту освіти» УМО НАПН України, Київ, 2020 р.

Публікації за темою дослідження:

1. Казакова О.О. Формування професійної культури вокалістів у процесі фахової підготовки в закладі культури і мистецтв // Мистецькі пошуки: збірка наукових праць. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. С. 83-87.

2. Казакова О.О. Модель формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв // Дні науки 2020: матеріал студентської наукової онлайн-конференції, 22 жовтня 2020 р., м.Суми. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. С. 95-98.

Структура та обсяг магістерської роботи зумовлені логікою дослідження і складається із вступу, двох розділів, що включають 6 підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (95 найменувань) та 4 додатків. Основний текст роботи викладено на 60 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВОКАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

1.1. Сутність та зміст поняття «професійна культура»

У довідково-інформаційній літературі професійну культуру трактують як характеристику рівня компетентності фахівця і його відношення до праці і себе, як суб'єкта діяльності [35, с. 340].

Проведений аналіз останніх досліджень та публікацій, в тому числі наукових праць Е. Баллера, Г. Драча, П. Друкера, А. Спіркіна, Е. Тейлора, О. Шпенглера, Б. Гершунського, Ф. Гоноблина, В. Сластенина, основні ідеї яких, окреслені у наукових статтях дослідників [74], дає змогу зрозуміти, що зміст і структура професійної культури фахівців визначаються науковцями по-різному, і часто використовуються ними, як тотожні поняття «професійна компетентність», «професійна майстерність» та ін.

Значним науковим надбанням у вивченні даної проблеми мають роботи вітчизняних дослідників: В. Антонюк [2], О. Рудницької [78], О. Попенко [73], Г. Горбачова [22], Н. Овчаренко [72], І. Власенко [18], та зарубіжних науковців: Л. Арутюнова [6], Ю. Бромлея [13], І. Зарецької [41], І. Ісаєва [51], С. Ісаєнко [52], М. Кагана [53], В. Сластьоніна [79], О. Щербак [91] та ін. Проте виникає потреба в уточненні визначення «професійна культура».

У 80х роках ХХ ст. поняття «професійна культура» почало використовуватися у психологічних та педагогічних працях. Науковці почали приділяти увагу сутності професійної культури та процесу її формування.

За змістом «професійну культуру» пов'язують із культурою особистості, а процес її формування із навчальним та виховним процесами, а також творчою діяльністю особистості.

Дослідник Б. Бодалев у своїх працях висловлює думку, що «професійну культуру» можна структурувати, як комплекс таких елементів: соціальний, професійний і морально-мотиваційний. Говорячи про соціальний елемент, слід розуміти вміння особи працювати в колективі, її творчу та соціальну активність, самодисципліну та відповідальність за результати своєї праці. Професійний елемент виражається наявністю професійної компетентності, раціональним розподілом часу, правильною організацією праці і т.п. Останній елемент проявляється у відношенні особи до своєї діяльності, потребі у самовдосконаленні та ін. [11, с.127].

На думку інших вчених, структуру професійної культури складають професійні і соціально-моральні компоненти. До професійного компоненту можна віднести вміння, знання, досвід та майстерність, а до соціально-морального компоненту – особистісне ставлення до праці та моральні якості особистості.

Пошук визначення «професійна культура» у тлумачних словниках не дав жодного результату, оскільки визначення цього терміну взагалі відсутнє. У тлумачних словниках можна знайти пояснення «професійна орієнтація», «професійна діяльність» чи «професійна освіта», проте визначення «професійної культури» не зустрічається. Однак, в «Українському педагогічному словнику» надається визначення поняттю «культура», що розуміється, як рівень вихованості та освіченості особи, і володіння необхідними знаннями у певній галузі чи сфері діяльності» [21, с. 182].

Культурологічний словник визначає «професійну культуру», як рівень якості професійної діяльності, сумлінність, наявність професійних навичок, і їх уміле використання. Не малозначущою обставиною, що впливає на формування «професійної культури» є соціально-економічний стан суспільства [56, с. 173].

Свою думку науковці О. Донець, Ю. Мішин, О. Шабалін та В. Кремень сформували у Енциклопедії освіти. Вони вважають, що «професійна культура» - це історично-сформований синтез принципів, методів та правил, які

регулюють процес діяльність особи. У їх основу покладено знання певної галузі та моральні цінності, котрі склалися історично і закріплені у традиціях [36, с. 724].

Також слід зазначити, що дуже часто дослідники пов'язують професійну культуру із загальною культурою. На їх думку, загальна культура включає в себе професійну культуру, тобто є більш широким за своїм змістом поняттям.

Так, дослідником І. Ісаєвим зазначається, що професійна культура ґрунтується на культурі особистості, що дає змогу її проектувати у сферу професійної діяльності особи. Поняття «професійна культура» дослідник трактує, як сукупність професійних та ціннісних орієнтацій особи, її особистих якостей та способів саморозвитку, необхідних для здійснення певної професійної діяльності [51].

Не дивлячись на те, що професійна культура дуже пов'язана із загальною культурою, слід зазначити, що існують і певні відмінності. Так, на думку науковця М. Велінського, визначальною ознакою професійної культури є те, що вона виявляється у загальній культурі в умовах професійної діяльності особи, через її участь у формуванні цінностей та здатності до їх репродукування [17, с. 28].

У наукових працях В. Сластьоніна [79] та Л. Гавриленко [19], відзначається істотний взаємозв'язок між професійним становленням особи, як спеціаліста і його особистісним розвитком. Так, науковці приділяють досить велику увагу визначенню поняття «особистісно-професійний розвиток», під яким розуміють процес розвитку особи, спрямований на розвиток професійних здібностей та отримання професійних досягнень [79, с.31].

Думки вчених-філософів та соціологів, таких як: Н. Бакланова [9], В. Ігнатов [48], Л. Каган [53], Ф. Щербак [91] та інших, відносно визначення поняття «професійна культура» також суттєво різняться. Одними науковцями «професійна культура» трактується, як елемент загальної культури особи, іншими, як спосіб соціалізації особи, а окремі науковці, взагалі, вважають дане поняття протилежним поняттю «загальна культура».

Професор Л. Каган запропонував визначити «професійну культуру», як сукупність умінь, знань та досвіду в певній професійній діяльності, пов'язаних із етичною вихованістю особи, що робить її професійно зрілою. Науковець ототожнює за змістом поняття «професійної культури» із поняттям «професійна зрілість».

Проведений аналіз наукових праць показує, що замість поняття «професійна культура» науковцями часто використовуються поняття «майстерність», «компетентність» або «освіченість», хоча змістовно, у їх розумінні, вони не різняться.

У науковій літературі компетентність розглядається вченими, як невідомо властивість особи до умінь, знань та розвитку навичок, що формуються в процесі її професійної діяльності. Компетентність розглядають, як основну складову професіоналізму, який, окрім того, передбачає визначення рівня здібностей особи.

Протилежної думки дотримується професор А. Новіков, який вважає, що поняття «компетентність» ширше ніж поняття «професіоналізм», адже у першому випадку розуміється сукупність багатьох компонентів, серед яких є професійна підготовка та не професійна підготовка особи, а у другому випадку лише професійна підготовка, під якою розуміється володіння певними технологіями [69,с.23].

На сьогоднішній день часто використовується поняття «освіченість» замість поняття «професіоналізм», котре змістовно ширше і визначається, як розвиненість знань особи у різних галузях.

Відносно порівнянь понять "професійна майстерність" та "професійна культура", які зустрічаються у дослідженнях різних науковців, єдності у їх поглядах немає, оскільки науковці розглядають ці поняття із різних точок зору: педагогічної, психологічної, культурологічної та соціологічної.

Одним з найважливіших елементів розвитку «професійної майстерності», з погляду дослідника Н. Бакланової - є творчість, оскільки вона робить діяльність особи неповторною та унікальною. На її думку, змістовно поняття

«професіоналізм» найбільш вузьке і означає лише професійну діяльність, а долучення до неї творчого елемента, понятійно визначається, як «професійна культура». Поєднання професіоналізму та творчості складають «професійну майстерність» [9,с.51].

Професор Н. Бакланова вбачає наявність суттєвої проблеми у розвитку професійної майстерності, через недостатню увагу до розвитку духовних цінностей особи та вузькоспеціалізоване мислення, що обмежують виконання професійних завдань на високому рівні.

Дослідник В. Ісаєв також до структури професійної культури включає творчий елемент, поряд із професійною діяльністю та культурними цінностями особи. Основною ідеєю вчений вважає, творчу самореалізацію особи в умовах професійної діяльності [50, с.140].

Таким чином, проаналізувавши погляди дослідників відносно сутності поняття «професійна культура», слід зазначити, що воно поєднує у собі «професійну майстерність» та загальну культуру, визначається, як поєднання професійної компетентності та духовно-моральних цінностей особи.

Науковцями здебільшого висловлено думки, що дозволяють розуміти «професійну культуру», як таке структурне утворення, що полягає у професійних знаннях, уміннях та навичках, котрі використовуються особою у процесі її професійної діяльності в поєднанні із розвитком особистісних якостей.

Слід зазначити, що «професійна культура» формується під впливом соціального середовища та потребує визначення ціннісних установок та світоглядних орієнтирів.

Багатоаспектність професійної культури безпосередньо музикантів обумовлює нагальну потребу комплексного дослідження виховного процесу у ЗВО сфери культури і мистецтв, як етапу становлення і формування основ професіоналізму.

Цікаву позицію щодо формування професійної культури музиканта висловлює С. Рибина. На її думку, важливими елементами структури

професійної культури є знання, ідеали та переконання музиканта, котрі визначають його ставлення до своєї професії, і до себе, як до суб'єкта професійної діяльності. Науковець визначає професійну культуру музиканта, як найвищий синтез усіх елементів професійної майстерності [76,с.15].

Однією із специфічних ознак формування професійної культури безпосередньо вокаліста, слід відзначити процес самого співу, оскільки він потребує наявності вокальних навиків та умінь, і виконавець фактично сам є інструментом своєї виконавської діяльності, так як спів – це глибокий фізіологічний процес.

Слід зазначити, що вокалісти дуже часто обирають виконавську діяльність вже у свідомому віці, фактично із сформованим світоглядом, що позитивно впливає на розвиток їх особистої професійної культури.

Поєднання вокальної майстерності і духовно-творчих здібностей називають вокальним мистецтвом. Вказані структурні елементи вокального мистецтва розкривають творчі здібності та потенціал вокаліста, сприяють розвитку його обдарованості.

Таким чином, підсумовуючи вище наведене, можна сказати, що професійна культура вокаліста - комплексна характеристика рівня професійної компетентності та майстерності вокаліста, його ставлення до вокального мистецтва, як сфери професійної діяльності, і до себе, як суб'єкту вокальної творчості.

1.2. Формування професійної культури вокалістів як педагогічний процес

Вокальна освіта в Україні була досліджена у наукових працях багатьох дослідників (В. Антонюк [3], Н. Гребенюк [23], Б. Гнидь [20], Л. Гринь [24], Ю. Грищенко [25], О. Стахевич [82] та ін.), які одним з головних аспектів її розвитку вбачають у застосуванні у процесі підготовки майбутніх фахівців у ЗВО сфери культури і мистецтв принципів спадковості надбань попередньої вокальної школи, їх збереження, розвитку та впровадженні у майбутньому.

Основними ознаками української виконавської школи є застосування принципів наступності та спадковості професійних та музично-естетичних установок діяльності у сфері вокального мистецтва.

В різні часи вокальна педагогіка виступала своєрідною «бергинею» кращих традицій у навчанні співу. Історично склалися і передавалися від покоління до покоління найбільш результативні та ефективні методи вокального навчання, склалися критерії співочого професіоналізму. Завдяки принципу наступності у вокальній педагогіці в даний час ми маємо можливість виконувати твори різних музичних та вокально-виконавських стилів.

Обмін культурним досвідом різних країн світу сприяє ефективному розвитку виконавської майстерності, що полягає у доцільному поєднанні професійних здібностей вокалістів із їх інтелектуальним, творчим, пізнавальним розвитком, творчою активністю, та прагненні до самовдосконалення.

Педагогіка вищої школи є галуззю наукового знання, що вивчає теоретичні і практичні проблеми розвитку особистості студентів і їх професійної підготовки у вузі. По суті, педагогіка закладів вищої освіти розкриває закономірності і роль освітнього процесу у розвитку особистості студента, розробляє шляхи і способи підвищення результативності професійної освіти. Так, професор В. Черніченко, вбачає головним завданням освітнього процесу розвиток професійних і культурних якостей особи, та уміння пристосовуватися до мінливого соціального та соціокультурного середовища і позитивно впливати на його зміну, використовуючи свої особистісні та професійні можливості» [89,с.47].

Внаслідок єдності у вищій школі навчання і наукового дослідження, педагогічні принципи припускають наукову організацію активної розумової діяльності, формалізацію, єдність безперервного і дискретного навчання і розвитку особистості, спадкоємність розумового розвитку, формування наукової системи предметних знань, розробку методів розв'язання навчальних і наукових завдань.

Однак, у сучасній освітній ситуації України цей процес суттєво стримується із-за наявного розриву між досягненнями науки і освітою, фундаментальне знання витісняється зі змісту освітніх процесів прикладним знанням, яке не заміщує духовності та не в змозі забезпечити процес цілісного відтворення як соціуму, так і особистості.

Як наслідок, традиційна система професійної освіти в Україні не забезпечує органічного входження нових поколінь в реальне поле різноманітних і поліфункціональних соціальних ролей, вона багато в чому вичерпала себе відносно запитів сучасного суспільства і професійної культури особистості. У зв'язку з цим, мною були виділені певні протиріччя між:

- можливостями професійного розвитку особистості і сформованими формами побудови освітнього процесу;
- односторонньої орієнтацією вищої освіти на пізнання шляхом мислення і необхідністю професійного, духовно-творчого розвитку фахівців;
- ускладненням змісту освіти, зростаючим обсягом необхідної інформації і обмеженістю часу, відведеного для її освоєння.

Разом з тим, я вважаю за необхідне підкреслити, що розуміння сутності професійної культури вокаліста не статично, воно розвивається в контексті соціального замовлення суспільства на різних етапах його розвитку.

Основні питання, щодо вдосконалення професійної компетентності та майстерності вокалістів обговорювалися на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях. Це не єдині проведені заходи щодо вдосконалення професійної культури вокалістів. Практика свідчить, що більшість вищих закладів освіти виконавської спрямованості щорічно проводять заходи науково методичного характеру (майстер-класи, педагогічні читання, семінари, наради та ін.). Разом з тим, певна нерозвиненість інформаційної бази, обмеженість публікацій і розповсюдження матеріалів збіднює педагогічну практику, позбавляючи фахівців можливості обмінюватися досвідом і вести творчий діалог з актуальних питань формування професійної культури вокалістів.

Історичні закономірності мають важливе значення для дослідження питань професійної культури вокалістів.

Результати культуро-генетичного аналізу дозволяють виявити закономірності формування професійної культури сольного співу та сформулювати принципи:

1. Історизму в підході до проблеми формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв:

- становлення і розвиток історії музики та вокально-виконавського мистецтва, музичних і виконавських стилів і жанрів;
- взаємозв'язок принципів вокального виконавства та педагогіки;
- становлення і розвиток різних «вокально-педагогічних» та «виконавських» шкіл, спадкоємність у передачі вокально-педагогічного досвіду;
- формування підходів вокально-педагогічного процесу, інтегруючого зміст і методи індивідуального вокального навчання і розвитку на основі єдності музично-виразних і виконавських засобів, історичних знань.

2. Взаємодії теорії і методики вокального виконавства, як основи формування професійної культури студента-вокаліста, його співочого розвитку і виховання при умовах:

- застосування раціональної організації вокально-педагогічного процесу диференціації та інтеграції, як методологічно значимих методів пізнання і творчого перетворення (Д. Аспелунд [7]);
- визначення емпірики як найбільш значимого способу передачі професійного досвіду у вокальному навчанні та розвитку студента (Д. Аспелунд[7], Л. Дмитрієв[31] та ін.);
- застосування діалектики наукового та емпіричного змісту в методології вокально-педагогічного процесу і відповідних цим змістам способів і методів пізнання і творчого перетворення у процесі підготовки вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв;
- визначення поняття «вокальна школа» як художньо-стилістичної і вокально-педагогічної категорії (Д. Аспелунд [7], Л. Дмитрієв [31] та ін.);

– музично-педагогічний принцип «єдності технічного і художнього», у вокальному виконанні інтерпретується, як гармонія вираження художньо-образного змісту вокального твору та технічні прийоми, використані під час його виконання студентом.

3. Психолого-педагогічної обумовленості процесу формування професійної культури вокаліста:

– «вокальна школа» включає професійно-особистісну категорію діяльності педагога-вокаліста, систему його принципів, змісту, способів і методів індивідуального підходу до студентів-вокалістів під час їх навчання;

– діалектика застосування в практиці вокально-педагогічного процесу «свідомих установок», адресованих понятійно-логічній рефлексії (свідомості) і установок, актуалізуючих і активізуючих підсвідомість; тут, як правило, використовуються непрямі, опосередковані методи впливу (Д. Аспелунд [7], Л. Дмитрієв[31], К. Станіславський [81] та ін.);

– застосування принципу взаємозв'язку свідомого і підсвідомого» в теорії, методиці та практиці вокально-педагогічного процесу та виконавства (Д. Аспелунд[7], Л. Дмитрієв [31]; облік «емоційних станів» особистості студента на заняттях;

– значення «емоційно-позитивного настрою» і «емоційно - творчого тону»;

– діалектика емоційної виразності і «емоційної сприйнятливості» у співі й практиці вокально-педагогічного процесу (Л. Дмитрієв [31], К. Станіславський [81] та ін.)

Проведений аналіз вокально-педагогічної літератури підтверджує наше припущення, що саме категорія «виховання співака-музиканта» включає основні засади формування професійної культури вокаліста, бо майстерність, компетентність, загальнокультурний рівень розвитку виконавця, його духовно-творчий розвиток і т. ін., становлять зміст педагогічної діяльності багатьох провідних педагогів-вокалістів.

Викладач вищої школи виконує своє високе призначення, якщо він поєднує фундаментальну наукову кваліфікацію з професійно-педагогічною культурою, є духовно розвиненою культурною особистістю. Тільки при цій умові він виявляється здатним до педагогічного управління особистісним зростанням, професійним становленням і розвитком студентів в освітньому процесі та процесі їх підготовки до інноваційної діяльності.

Думка про те, що навчання мистецтву музичного виконавства повинно здійснюватися з позицій виховання музиканта, а виховання музиканта є процес формування особистості учня – давно висловлюється багатьма видатними музичними педагогами. Так, вже на самому початку ХХ століття основоположником російської скрипкової школи Л. Ауер називав педагогічний фактор найбільш важливим у музичній педагогіці, і прямо вказував, що «якщо дана особа не здатна до важкої розумової праці і тривалої зосередженості, то складний шлях до оволодіння настільки важким інструментом як скрипка є простий втратою часу» [8,с.30].

Ще чіткіше висловлювався блискучий фортепіанний педагог Г. Нейгауз. Виходячи з розуміння, що правильно діяти – це перш за все правильно мислити, Г. Нейгауз постійно підкреслював, що у всіх важких випадках слід насамперед домагатися поліпшення «церебральних властивостей учня» [68,с.109], що «без безперервного духовного розвитку» студента неможливо навчити «добре грати», зміцнити і розвинути талановитість учня педагог може лише в тому випадку, «зробити його більш розумним, більш чуйним, більш чесним, більш справедливим, більш стійким і т. д.».

Необхідність підходу до навчання музиканта - виконавця з позицій виховання особистості учня також підтверджується роботами вчених у галузі психології музичних здібностей. Тому принципове значення в цьому плані мають роботи відомого психолога Б. Теплова, які показують, що музична обдарованість як якісно-своєрідне поєднання здібностей, необхідне для успішних занять музичною діяльністю, не обмежується тільки музикальністю, а включає в себе і інші властивості особистості (силу, багатство і ініціативність

уяви, зв'язок слухового уяви зі зоровим, вольові особливості та ін.) і що «значущим музикантом може бути тільки людина з великим духовним інтелектуальним і емоційним змістом» [84,с.34].

Ми поділяємо точку зору професора М. Картавцева, яка стверджує, що «ефективним методом розвитку музичних здібностей учнів є музично-творча діяльність. Саме творча діяльність визначається як перетворююча діяльність. Вона вимагає активізації всіх психічних процесів, створює емоційний підйом, мобілізує вольову сферу особистості - цілеспрямованість, бажання, прагнення» [55,с.86].

В якості підтвердження даної дослідницької позиції можна навести міркування К. Станіславського, про те, що «лише повна духовна і фізична зосередженість і є творчістю» [81,с.388].

Нами здійснено порівняльний аналіз педагогічної діяльності провідних вітчизняних та зарубіжних педагогів М. Донець-Тессейр, О. Благовидової, К. Дорліак, Г. Тіцу - представників вокальних шкіл Київської, Одеської та Московської консерваторій з метою виявлення умов формування професійної культури вокаліста. Критеріями аналізу є:

- наступність вокальної традиції;
- особистий внесок у виконавське мистецтво;
- особливості вокально-педагогічної системи викладання.

Незважаючи на присутність основних системних блоків професійної вокальної освіти : техніка постановки голосу, розвиток спеціальних музичних здібностей, художньо-творчий розвиток, динаміка особистісного зростання співака та ін., кожна з проаналізованих педагогічних систем унікальна і неповторна.

Звернемося до досвіду М. Донець-Тессейр – професора Київської консерваторії. У 1907 році М. Донець-Тессейр прийшла у Київську музично-драматичну школу, в клас відомого українського тенора А. Мишуги, а в 1911 році вступила на четвертий курс Віденської музичної академії в клас

представника німецької школи професора Ф. Форстена, потім поїхала в Мілан і стала вчитися у Вітторіо Ваццо.

Педагогічною діяльністю М. Донець-Тессейр стала займатися з 1935 року її запросили вести уроки в класі сольного співу в Київську консерваторію. У 1939 році М. Донець-Тессейр перестала виступати на сцені (їй було вже 50 років) і майже сорок років працювала провідним педагогом, що спеціалізується на заняттях з співачками, що володіють «легкими» голосами. Це досить рідкісний випадок. Зазвичай педагоги беруть у свій клас учнів з різними типами голосів. Можливо, саме «вузька спеціалізація» зумовила результат: серед її учениць ряд чудових співачок. Професор щедро ділилася своїм педагогічним досвідом [32, с.133], привертаючи увагу музикантів і педагогів-вокалістів, давала відкриті уроки на Всесоюзних вокальних конференціях (1954 і 1966 рр.) і методичному семінарі (1960 г.).

На підставі багаторічного досвіду М. Донець-Тессейр підготувала 6 випусків «збірників вправ для розвитку техніки легких жіночих голосів». Її педагогічна система досить докладно висвітлено в дослідженнях Л. Дмитрієва [31].

Педагогічні ради М. Донець-Тессейр представляють інтерес як для початківців (майбутніх) вокальних педагогів, так і для стажистів.

1. Необхідно збирати і вивчати літературу про будову і функції голосового апарату. Педагогу слід знати багато, в тому числі не співпадати з його власною системою викладання вокалу, збирати і вивчати збірники вправ, вокалізів, освоювати великий репертуар вокальної літератури.

2. Обов'язково приділяти увагу розвитку вокального слуху, відтінків звучання, правильності голосоутворення. Не боятися багаторазово повторювати новий прийом, закріплювати його до ступеня автоматизму.

3. Обов'язковий контакт педагога з лікарем. Загальне правило залишалось все життя незаперечним - не можна співати в хворому стані. «Краще ти на три дні пізніше станеш знаменитою співачкою, ніж отримаєш крововилив в зв'язку чи незмикання і вийдеш з ладу на три місяці» [32, с.120]. Що стосується

організації класних занять, М. Донець-Тессейр воліла ранкові години, коли «голова ще світла», на її думку для професійної постановки голосу необхідно 7 років: два підготовчих (заняття по її системі з асистентом) і п'ять консерваторських при постійних трьох годинах на тиждень в класі і самостійної достатньої роботі учня вдома.

М. Донець-Тессейр вважала за необхідне негайно переривати ученицю, яка допустила помилку або неточність, виправити, щоб не закріпилася похибка виконання. Це стосувалося і звукоутворення і техніки звуковедення, і вміння передавати зміст.

Крім професійних умінь М. Донець-Тессейр дбала про виховання у своїх учениць важливих психологічних якостей: наполегливості, цілеспрямованості, витримки, терпіння, зібраності під час занять і виступів. На її заняттях завжди присутні дві-три учениці. Вона вважала, що це сприяє розвитку вокального слуху та освоєння нових технічних прийомів.

Педагог надавала вирішальне значення добре організованому мисленню учениць, для свідомого оволодіння технікою виконання. З перших уроків М. Донець-Тессейр розповідала ученицям про будову голосового апарата, показувала їм малюнки, що ілюструють його будова, пояснювала, як треба дихати, де і як утворюється звук, що таке резонатори і яка їх роль. Паралельно йшла наполеглива робота над тренуванням вокального слуху, здатного відчувати всі тонкощі звукоутворення.

Беручи за основу твори італійських композиторів у період усього навчання, М. Донець-Тессейр включала в репертуар учениць і народні пісні, і російські і західноєвропейські романси. А на старших курсах – оперні партії, притому прагнула відбирати маловідомі, «не заспівані» твори, тобто, М. Донець-Тессейр чітко дотримувалася програми вокального факультету Київської консерваторії.

Робота над дикцією - ще один елемент педагогічної системи М. Донець-Тессейр. Якщо у учениці були дефекти дикції в розмовній мові, їй доводилося займатися у логопеда, усуваючи дефекти: не домігшись чистоти усного

мовлення, нічого думати про співочу дикцію, тому вона домогалася вирівняності всіх голосних і чіткої вимови приголосних.

Професор багато уваги приділяла освоєнню ученицями різних видів вокальної техніки поступово і дуже обережно ускладнюючи завдання. Кантілена, швидкість, стаккато, швидкі і довгі пасажі – все це освоюється з року в рік при просуванні від простого до складного. Вона домогалася у всіх учениць уміння філірувати звук в обох напрямках – від піано до форте і від форте до піано. При русі від піано посилення звуку робиться подачею дихання при одночасному наближенні звуку. Спочатку потрібно доводити звучання лише до меццо форте і лише потім досягати форте. Тренувати вміння філірувати потрібно постійно, доводячи до автоматизму. Тоді вона досяжна навіть на трелі. Багато учениць професора Київської консерваторії М. Донець-Тессейр отримували відзнаки та нагороди на всесоюзних і міжнародних конкурсах. Поступовість і послідовність у процесі формування починаючої співачки в поєднанні індивідуального підходу і єдності технічної і художньої підготовки - всі ці риси педагогічного методу М. Донець-Тессейр визначають її право на вдячну пам'ять і нині живуть у педагогів-вокалістів.

Не менш цікавим для нашого дослідження досвід професійного навчання вокалістів О. Благовидової, за величезний внесок у вокальне мистецтво вона двічі була відзначена державними нагородами. О. Благовидова – професор Одеської консерваторії, народна артистка УРСР. Закінчивши з відзнакою Одеську консерваторію, у 1925 році по класу Ю. Рейдер, вона стала солісткою філармонії - камерною співачкою. Тоді ж почала займатися педагогічною діяльністю, ставши асистентом у свого професора. Серед її найвідоміших випускників – вокалістів: Б. Руденко, О. Ворошило, Л. Шемчук та багато інших.

Найбільш повний опис її педагогічної системи ми знаходимо у дослідженні І.Лебедевої [60]. У класі професора завжди були учні з голосами різних діапазонів – від ліричних сопрано до басів. В якості основних педагогічних принципів підготовки вокалістів О. Благовидова виділяє:

– зв'язок вокальної техніки і виконавських завдань;

- послідовність і систематичність в організації педагогічного процесу;
- індивідуальний підхід до кожного учня;
- програмування репертуару.

В організації навчального процесу педагог прагнула до «відкритості»: в її класі завжди було багато народу (в останні роки кількість учнів її класу доходило до 14): крім учнів це були асистенти, вільні від занять молоді педагоги її кафедри і викладачі з інших кафедр та з інших музичних вузів. Така ситуація, наближена до концертного виступу, дисциплінувала і самого педагога і ще більшою мірою студентів її класу. Це підвищувало почуття відповідальності, а з іншого боку – привчало співати «на публіку».

З метою розвитку артистизму та інтелекту студентів професор щорічно організовувала цикли концертів силами студентів. До цих концертів студенти готували не тільки співочі «номери», але і вступні бесіди, розповіді про композиторів, яких присвячувався концерт, або певної епохи в розвитку вокального мистецтва, або того чи іншого жанру вокальної музики. Такі виступи вимагали розвитку у студентів навичок роботи з літературою, написання текстів виступів, вміння «говорити» в аудиторії.

Важливим елементом організації навчального процесу була робота з концертмейстерами. Сама блискуча піаністка, що починала музичну кар'єру, як концертмейстер зі своїм педагогом Ю. Рейдер, вона звертала пильну увагу на формування почуття ансамблю, співвідношення звучання голосів і інструменту, співвідношення динаміки і характеру виконання, штрихи, техніку піаніста, точність прочитання тексту.

Одна з особливостей педагогічного методу О. Благовидової полягала в тому, що заліки та іспити не означали припинення роботи студента, так як відразу ж після них професор обговорювала з кожним студентом репертуар на наступний семестр. До його початку і студент, і концертмейстер приходили з уже готовими творами, тобто «чорнову роботу» студент зобов'язаний був виконати самостійно, не розслабляючись за час канікул, не втрачаючи придбаної форми.

Педагог вважала за необхідне пояснювати учням, як відбувається звукоутворення. Розмірковуючи про те, чи потрібні учням анатомо-фізіологічні та психологічні знання, але цим питанням, вона однозначно визнавала їх корисність і необхідність. В першу чергу це стосувалося знань про дихання. Погане дихання може породжувати і фальшиве звучання. «Дихання – фундамент професійного співу, але воно пов'язане і з іншими факторами звукоутворення, тому з їх розвитком та вдосконаленням паралельно розвивається і вдосконалюється дихання».

З метою підвищення культури мовлення студентів, професор запрошувала на заняття спеціаліста зі сценічного мовлення, багато уваги приділяла знанням європейських, російської та української мов, особливостей їх вимови. Співати твори на заняттях вона вимагала мовою оригіналу, при ускладненнях адресувала студентів до викладачів іноземних мов.

З перших кроків і протягом всього періоду навчання О. Благовидова приділяла пильну увагу розвитку техніки виконання, у тому числі за рахунок самостійної роботи студентів, а по закінченні консерваторії – співаків. Техніка робить гортань міцною, витривалою і гнучкою. Розвиток гортані необхідно для усіх голосів від високого сопрано до низького баса. Оволодіння технічними труднощами повинно бути поступовим, починаючи з дуже повільного темпу, при максимальній увазі до точності виконання.

Нами виділені основні педагогічні завдання, які ставила перед собою професор О. Благовидова:

- формування грамотного музиканта;
- виховання художника-співака;
- оволодіння оперним і камерним стилем виконання» [60,с.38].

Проведений огляд педагогічної системи професора О. Благовидової, дає уявлення про триваючу значимість спадщини майстра.

У працях Е. Артем'євої [5], А. Яковлевої [95] висвітлено вокально-педагогічні принципи професора К. Дорліак.

Дослідники творчості К. Дорліак підрозділяють педагогічну діяльність професора К. Дорліак на два періоди: Ленінградський (1914 - 1929) і Московський (1930 - 1945). З 1925 року співачка очолювала вокально-педагогічний відділ консерваторії і брала участь у його створенні, довгі роки була керівником Оперної студії.

На думку К. Дорліак, місія педагога - це насамперед відповідальність за долю вихованців. «Студент один раз вчиться в консерваторії, – говорила вона, – і тому він повинен отримати від свого педагога все, на що він має право, і педагог ні за яких обставин не повинен позбавляти студента занять або практики в Оперній студії і на концертних майданчиках» [5,с.12]. Будучи деканом вокального факультету, педагог домогалася раціонального використання Малого залу консерваторії для регулярного участі студентів в учнівських концертах.

Результативність її педагогічної системи обумовлювалася поєднанням занять у навчальному класі з ранньої концертною діяльністю студентів, участю в навчальних постановках опер, ансамблевих виступах (від дуетів до квінтетів і невеликих хорів) обов'язково на публіці.

Головною умовою виховання співака професор вважала розвиток музичного слуху. У доповіді на Всесоюзній конференції в 1940 році вона говорила: «У мене вокально-технічна і художня робота з перших же кроків йдуть рука об руку з тією лише різницею, що на першому етапі навчання переважає вокально-технічна робота, а на другому – художня» [5,с. 40].

У 30-ті роки в середовищі теоретиків і практиків розгорнулася дискусія про роль дихання в звукоутворенні. Дослідник Е. Артем'єва систематизувала великий матеріал протоколів уроків, виклавши її погляди на дихання і опору звуку у вигляді тез-висновків [5,с. 290]:

Установка свідомо організованого співочого дихання є особливо важливою на першому етапі навчання співаків. Наступним ланкою вокально-технічної роботи К. Дорліак вважала атаку звуку: «Атака звуку повинна бути еластичною, але певною, точною, чіткою і тонкою, як укол вістря голки.

Залежно від художнього завдання вона змінюється, тобто може бути і жорсткою, і з придыхом. Але все ж треба стежити за тим, щоб при будь-яких емоційних фарбуваннях звуку вона не викликала надмірного стиснення горла або удару гортані...» [5,с.175].

Велике значення у вихованні співака професор надавала використанню резонаторів, як нижніх (грудна клітка, трахея і бронхи), так і верхніх (глотка, носова порожнина, носоглотка), цілісності роботи голосового апарату: реєстровій побудові голосу, розвитку діапазону вгору і вниз, оволодінні кантиленою, рухливістю, філіруванням, розкриттям рота, положенням язика і м'якого піднебіння, роботі над словом у співі, артикуляцією, дикцією, формуванню вокального слуху.

Завершальним етапом педагогічної системи К. Дорліак вважала музично-художнє виховання співака, взаємозв'язок технічної і художньої підготовки. На думку професора, «якщо співак не володіє своїм голосом, він безпорадний у виконанні. Але він також безпорадний, якщо не відчуває ні музичного, ні поетичного образу».

Для художнього виховання співака першорядне значення має вибір репертуару. «В ідеалі співак повинен мати природну музикальність, бути – музично освіченою і культурною людиною, володіти фортепіано, мати артистичне обдарування. Але, на жаль, таке утримання в одному зустрічається дуже рідко. Зазвичай вокалісти, будучи вже дорослими, тобто в 18-20 років, а іноді і старше, приходять у навчальний заклад для навчання співу, і тільки в цей час починають займатися музикою. Таке музичне відставання дуже гальмує роботу педагога» [5, с.210].

Важливо якомога раніше залучати студента до концертної та театральної діяльності. Починаючи з 3-го курсу, найбільш здібним студентам професор рекомендувала проходити проби в театрах, починала працювати над оперними партіями.

Яскравим прикладом зарубіжної школи виконавства є педагогічна діяльність Г. Тіцу, що почалася з 1945 р. спочатку в музичному училищі при

Московській державній консерваторії ім. П. Чайковського, а пізніше став викладати в консерваторії. З 1957 року – він декан вокального факультету, у 1969 р. йому було присвоєно звання професора, а в 1980 році – заслуженого діяча мистецтв.

Професійні заняття вокалом почалися в 1928 році, коли він вступив в клас маестро Етторе Гандольфі. Через багато років, він все частіше і частіше звертався до порад свого професора. «Аналізуючи свої заняття з учнями, я неодноразово переконуюся, що багато в моєму методі корениться в заповідях маестро Гандольфі. І завжди моє серце переповнюється вдячністю до цієї надзвичайної людини», – писав Тіц [85,с.72].

Вихідним моментом педагогічної системи Г. Тіца був принцип підбору учнів в клас. Відмінні вокальні дані для цього недостатні. Крім них необхідна наявність музичності і емоційної висловлюваності в співі; другий фактор при підборі учнів: стан здоров'я, психіки і особливості складу нервової системи (врівноваженість). Коли учень прийнятий, величезну роль грає «встановлення творчого взаєморозуміння між ним і педагогом», «знаходження мови», потрібної для даного студента, тобто індивідуальний підхід для можливо повного розкриття потенційних можливостей молодого співака [94,с.33].

На думку маестро, вихователь майбутнього артиста крім освіченості, широкої загальної та музичної ерудиції, педагогічної дару повинен володіти людською чарівністю, бути контактним, терплячим і в той же час наполегливим. Що стосується способів формування співочого голосу, професор не допускав догматичного підходу в манері звукоутворення, ні в словесних поясненнях тощо, гнучко використовуючи особливості сприйняття учня: одним потрібніше показ голосом, іншим – словесне пояснення, але в передачі знань і навичок учня обов'язково потрібно досягати ясності. «Кожен учень для педагога - це нова загадка, яку він повинен розгадати» [94,с.35].

Найважливіший елемент у розвитку голосового апарату співака є співоче дихання. Контроль за правильністю повинен бути об'єктом найпильнішої уваги педагога. Характер співочого дихання не є чимось застиглим: «Якщо співак

користується весь час занадто активним диханням, то в самих відповідальних, кульмінаційних фразах воно може йому відмовити», потрібно знаходити «зручні моменти для відпочинку і зняття напруги дихальної мускулатури». Для стійкості голосоутворення дуже важлива опора звуку. Якщо посилення звуку вірне, можна переходити до оформлення тембра, округлості звуку, близькості його, яскравості і т. ін., але не раніше.

Значною проблемою формування баса є розширення діапазону (зона голосу вниз) – найважливіший показник професіоналізму співака, його майстерності у володінні голосом. На думку професора, якщо басовий тембр, а крайні нижні ноти відсутні, необхідно довго працювати над освоєнням середнього регістра як у вправах, вокалізах, так і в творах з текстом. Передчасне форсування розвитку нижніх нот ще більш шкідливо, ніж верхніх. Нижня ділянка діапазону надзвичайно вразлива, що вимагає особливої турботи педагога.

Майстерність співака неможлива без оволодіння філіруванням звуку, співом *piano* і *mezzo-voce*. Динамічні градації забезпечують розкриття музично-поетичного образу. До формування цих якостей співака Г. Тіц переходив з другого курсу, спочатку на вправах, пропонуючи виконувати їх на *forte*, то на *piano*, або змінювати силу звучання від початку вправи до його кінця.

Важким завданням професор вбачав об'єднанням вокальних якостей голосу з чистотою вимови слова. Він вважав, що особливу увагу слід приділяти освоєнню навичок співу іноземних творів мовою оригіналу, в тому числі для корекції дефектів усного мовлення студентів. При виконанні твору іноземною мовою учень змушений дуже уважно стежити за вимовою слів малозрозумілого тексту, «скрупульозно вимовляти кожний голосний і приголосний звук». Вироблений навик переноситься потім і на рідну мову.

Г. Тіц наполягав на тому, що у вихованні вокальної майстерності поряд з формуванням вокально-музичних даних абсолютно необхідно прищеплення і пробудження інтересу до літератури, живопису, архітектури, історії вокального мистецтва. Чим багатший внутрішній світ співака, чим яскравіше його уява,

тим повноцінніше і багатогранніше його мистецтво. Орієнтуючи студентів на їх майбутню професійну діяльність, педагог приділяв пильну увагу прищеплюванню навичок самостійної роботи, самоконтролю.

За майже сорокарічний педагогічний стаж професор виховав цілу плеяду оперних і камерних співаків; з них понад 20 лауреатів всесоюзних і міжнародних конкурсів, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів. Його учні працювали і працюють у різних країнах світу. Вони брали призові місця на міжнародних конкурсах в Мюнхені і Відні, Женеві та Барселоні, Тулузі і Ріо-де-Жанейро. Це – Л. Морозів, А. Рудковський, Д. Корольов та багато інших.

Таким чином, проведений аналіз педагогічних принципів видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів М. Донець-Тессейр, О. Благовидової, К. Дорліак, Г. Тіцу, дозволяє виявити загальні закономірності процесу професійної підготовки вокалістів.

Професійна підготовка студента-вокаліста визначається поняттям «індивідуальний співочий розвиток», тому специфіка педагогічної діяльності полягає в пізнанні теоретичних і практичних проблем вокально-педагогічного процесу, їх вирішенні, творчому перетворенні в діалектиці індивідуального співочого розвитку студента.

Сутність індивідуального та професійно спрямованого вокального навчання, виховання і розвитку конкретного студента визначається поняттям «індивідуальний співочий розвиток», при цьому змістом даного поняття є процес пізнання і творчого перетворення в професійному співочому розвитку та становленні студента.

Специфіка педагогічної діяльності полягає у пізнанні теоретичних і практичних проблем вокально-педагогічного процесу, їх вирішенні, творчому перетворенні в діалектиці індивідуального співочого розвитку студента. Більшість виконавських шкіл функціонує на принципах пріоритету музично-художнього виховання співака; розвитку музично-вокального слуху; індивідуального підходу, наступності вокальної традиції педагога; науковості

та послідовності у розвитку голосового апарата; програмуванні репертуару і комплексного вирішення музично виховних завдань. Зазначені принципи мають неминуще значення в сучасній освітній практиці.

Таким чином, узагальнюючи вищесказане, можна підтвердити положення про те, що професійна культура вокаліста являє собою інтегровану характеристику якостей особистості виконавця, заснованих на синтезі майстерності, компетентності та духовно-творчої діяльності, що реалізуються в процесі створення духовних цінностей вокального мистецтва.

Сучасна соціокультурна ситуація у професійній освіті ставить завдання формування професійної культури, набуття фахівцями узагальнених знань про глибинні, сутнісні зв'язки між процесами навколишнього світу, пріоритети загальної культури і наукових форм мислення, та активному формуванні соціальної зрілості спеціаліста, його інтенсивному моральному та інтелектуальному розвитку з широким діапазоном культурологічної підготовки.

Однак, певним обмеженням освітнього простору у ЗВО сфери культури і мистецтв є мінімалізація науково-дослідницького, культурологічного та педагогічного напрямів, що збіднюють педагогічну практику та гальмують формування професійної підготовки вокаліста-виконавця у ЗВО сфери культури і мистецтв, позбавляючи фахівців можливості обмінюватися досвідом і вести творчий діалог з актуальних питань формування професійної культури вокалістів.

1.3 ЗВО сфери культури і мистецтв як освітня платформа підготовки майбутнього вокаліста

Культурно-мистецька освіта – одна із важливих елементів системи загальної освіти. Головними напрямками мистецько-освітнього процесу є забезпечення можливості отримання якісної освіти, що відповідає сучасним світовим стандартам та вирішує соціально-культурні завдання.

Освітній процес мистецького спрямування забезпечується завдяки налагодженому функціонуванню багатоступеневої системи, до структури якої входять, як початкові мистецькі школи, так і заклади вищої освіти сфери культури і мистецтв.

На сьогоднішній день, у нашій державі нараховується 64 ЗВО сфери культури і мистецтв. Дипломи, які отримують студенти по завершенню навчання легалізовані за кордоном, тому вже дипломовані спеціалісти мають змогу реалізовувати себе у професійній діяльності, як в Україні, так і за її межами. Окрім того, фахівці мистецької сфери діяльності мають змогу підвищити свій кваліфікаційний рівень в Інститут післядипломної освіти.

Так як, діяльність ЗВО сфери культури і мистецтв сприяє розвитку духовних цінностей, це позитивно впливає на розвиток суспільства в цілому та розкриває його творчий потенціал.

У своїй діяльності ЗВО сфери культури і мистецтв керуються Законом України «Про освіту» (2017), Законом України «Про вищу освіту» (2014), освітньо-професійною програмою вищої освіти та іншими законодавчими актами [44].

Зклади вищої освіти мистецького спрямування ставлять перед собою завдання забезпечити потребу сфери культури і мистецтв у висококваліфікованих спеціалістах.

Аналіз вказаних законодавчих актів свідчить про те, що на сьогоднішній день освітній процес в Україні спрямований на забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва та задоволенні потреб сучасного суспільства у кваліфікованих музикантах.

Оскільки суспільство швидко розвивається, як у технічному, так і у культурно-ціннісному розумінні, це потребує постійного корегування методів та принципів, застосованих в освітньому процесі. На сьогоднішній день існує потреба у заміні репродуктивної педагогічної моделі на креативну та у формуванні нової духовної платформи освітнього процесу.

У контексті нашого дослідження слід відзначити, що підготовка майбутніх фахівців виконавської сфери діяльності ґрунтується на засадах світової вокальної педагогіки.

Значущим науковим надбанням у дослідженні питань вокальної підготовки є праці вітчизняних істориків культури, музикознавців і педагогів про історію створення вокально-виконавських і вокально-педагогічних шкіл (Б. Гнидь, Л. Гринь, Ю. Грищенко, Н. Даньшина, В. Іванов, Р. Калин, В. Михайлець, О. Стахевич), етнокультурологічний аспект української вокальної школи (В. Антонюк), основи вокального виконавства (Н. Гребенюк, М. Донець-Тесейр, О. Руденко), естрадне вокальне виконавство (Н. Дрожжина, Н. Фоломєєва), вокально-виконавську техніку (Л. Бірюкова, М. Єгоричева, А. Кулієва), емоційна сфера у виконавській творчості (О. Єрошенко, С. Крамська), загальні положення вокальної педагогіки (П. Голуб'єв, Д. Євтушенко, О. Стахевич, О. Юрко), інтерпретацію вокальних творів (Н. Даньшина, Я. Іваницька, С. Кудриницький, О. Філатова) та інші.

Загалом, дослідники вбачають метою вокальної освіти – формування виконавської майстерності майбутніх фахівців. На думку, науковців І. Ямпольського та Б. Штейнпресса вона виявляється в емоційно-образному розкритті змісту твору [90].

Дослідник Л. Василенко акцентує увагу на формуванні теоретичної бази вокальної педагогіки, що дасть можливість осмислити методи та принципи вокальної підготовки студентів-вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, та необхідності глибокого розуміння сутності вокального мистецтва, як засобу художнього відображення дійсності [15, с. 78-79].

Він вважає, що важливим аспектом у процесі навчання є творче спілкування між педагогом та студентом-вокалістом. Метою навчання є не тільки розвиток вокальних здібностей студента, а й здатність відчувати насолоду та радість від вокально-виконавської діяльності [16, с. 4].

З цією думкою науковця ми цілком погоджуємося, оскільки відчуття задоволення від творчого процесу є запорукою його професійної успішності.

У своїх працях, науковець М. Жишкович відзначає значимість специфічних принципів, що застосовуються у вокальній педагогіці. До таких принципів відносяться: індивідуальний підхід до студента, послідовність у роботі над розвитком його вокально-технічних здібностей, урахування технічних можливостей студента при постановці навчальних завдань [40].

Науковцем Н. Овчаренко було досліджено досвід вокальної підготовки зарубіжних освітніх закладів та порівняно із вокальною підготовкою вітчизняних ЗВО сфери культури і мистецтв. Він зазначає, що спільними ознаками освітнього процесу є «...орієнтація на національні традиції у поєднанні із орієнтацією на італійську вокальну школу; розвиток духовних цінностей; компетентнісний підхід у процесі підготовки вокаліста» [72, с. 27].

Компетентнісний підхід у процесі підготовки вокаліста у ЗВО сфери культури і мистецтв передбачає вирішення таких завдань: розвиток виконавських та творчих здібностей; формування духовних цінностей; осмислення критеріїв якості співацької майстерності; формування мотивації до постійного саморозвитку.

Аналіз досліджень викладених у наукових працях дослідників, дає змогу дійти висновку, що формування сукупності певних компетентностей, таких як вокально-виконавська, вокально-педагогічна та творча, в освітньому процесі у ЗВО сфери культури і мистецтв, сприяють забезпеченню ефективності такого процесу. Говорячи про виконавську компетентність, маємо на увазі - здатність до відтворення музичного твору, його осмислення та інтерпретаційне вираження; вокально-педагогічною компетентністю – вважаємо сукупність педагогічних прийомів та методів розвитку виконавських здібностей студентів-вокалістів; а творча полягає у емоційно-образному відтворенні музичного твору.

Сам процес вокального відтворення музичного твору потребує наявності специфічних виконавських здібностей та тонкощів його сприйняття. Лише досконале виконання музичного твору може реалізувати творчий виконавський задум.

Цікавими дослідженнями, котрі привертають увагу є дослідження професійної підготовки вокалістів науковців Т. Ткаченко [86] та Т. Жигінас [39]. На думку вчених особливої уваги потребує духовний розвиток студентів-вокалістів у процесі навчання у ЗВО сфери культури і мистецтв.

На думку О. Далецького значущим елементом освітнього процесу є розробка методів, котрі сприятимуть забезпеченню ефективності такого процесу [27, с. 13]. У наукових дослідженнях не приділяються належної уваги вирішенню цього питання.

Висновки до 1 розділу

Підводячи підсумки першого розділу дослідження слід зазначити, що на основі аналізу біографічних фактів і творчої діяльності майстрів вокального мистецтва, у даному дослідженні було сформульовано визначення професійної культури вокаліста, як інтегрованої характеристики якостей особистості виконавця, заснованих на синтезі майстерності, компетентності і духовно-творчої діяльності, що реалізуються в процесі створення духовних цінностей вокального мистецтва.

У процесі дослідження нами були виділені основні принципи формування професійної культури вокалістів:

- історизму в підході до проблем формування професійної культури вокалістів;
- взаємодії теорії і методики вокального виконавства, як основи формування професійної культури майбутнього фахівця;
- психолого-педагогічної обумовленості процесу формування професійної культури студента-вокаліста.

Дослідниками української вокальної освіти акцентовано увагу на принципі спадковості надбань попередньої вокальної школи, їх збереження, розвитку та впровадженні у майбутньому.

Визначено, що культурно-мистецька освіта - одна із важливих елементів системи загальної освіти. Головними напрямками мистецько-освітнього процесу є забезпечення можливості отримання якісної освіти, що відповідає сучасним світовим стандартам та вирішує соціально-культурні завдання.

На думку багатьох науковців, застосування компетентнісного підходу до освітнього процесу, що передбачає поєднання таких елементів навчання, як: розвиток виконавських та творчих здібностей; формування духовних цінностей; осмислення критеріїв якості співацької майстерності; формування мотивації у студентів до постійного саморозвитку, є запорукою ефективності такого процесу.

Проте, мистецька освіта на сьогоднішній день знаходиться на етапі удосконалення та пошуку нових варіантів освітньо-професійних моделей, які б зробили освітній процес більш ефективним та забезпечили можливість фахівцям здійснювати свою професійну діяльність, вільно орієнтуючись у сучасній, швидко розвиваючій сфері культури і мистецтв.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВОКАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ЗВО СФЕРИ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

2.1 Діагностика рівнів сформованості професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв

Для визначення критеріїв сформованості професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв мною були проаналізовані роботи дослідників у даному напрямку, які глибоко розкривають діагностичні аспекти дослідження рівнів сформованості професійної і виконавської культури.

Критеріями рівнів сформованості професійної культури вокалістів ми обрали: технічний розвиток співака, розвиток спеціальних музичних здібностей, художньо-творчий розвиток, соціально-культурний розвиток.

Показниками рівнів сформованості професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв ми визначили:

- якість навчання студентів;
- участь студентів у виконавських конкурсах;
- працевлаштування випускників за обраною спеціальністю (див. *Додаток В*).

Форми контролю: показники успішності протягом усього періоду навчання у ЗВО сфери культури і мистецтв, тестові завдання проміжного контролю, якісний аналіз публічних виступів на відкритих уроках, майстер класах, концертах, конкурсних виступів, щоденники педагогічних спостережень.

Для здійснення експериментально-констатувального дослідження нами обиралася студентська молодь денної і заочної форм навчання.

Маючи на меті констатувальне дослідження, нами було проведено діагностичну роботу щодо виявлення якісних характеристик процесу формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і

мистецтв, та виділені рівні сформованості професійних якостей, засновані на розвитку майстерності, компетентності і духовно-творчого становлення особистості виконавця.

Запорукою ефективного формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв можуть бути:

- міжкафедральні зв'язки за фаховим спрямуванням;
- розробка факультативів та спецкурсів за вибором студентів;
- вдосконалення репертуарної політики за рахунок включення оригінальних творів викладачів-композиторів;
- розширення виконавської практики вокалістів в умовах взаємодії з іншими учбовими закладами культури і мистецтв;
- укладення договорів про творчу співпрацю з провідними музичними закладами;
- підготовка педагогів, найбільш талановитих випускників факультету до наукової діяльності у ЗВО сфери культури і мистецтв.

Відповідно до завдань дослідження, нами було проведено анкетування студентів ЗВО сфери культури і мистецтв спеціальності «Музичне мистецтво».

Загалом в анкетуванні взяло участь 25 респондентів, 13 студентів денного, та 12 заочного відділень (контрольні групи студентів 812–СТН та ММ–5). Вікова категорія студентської аудиторії представлена наступним чином: 52 % опитаних вікової групи від 18-21 років, 36 % у віці від 22-25 років, 8 % – від 26-29 років, і 4 % вікової групи 33-40 років.

Оскільки віковий діапазон студентської аудиторії був досить великим, як наслідок, виконавський досвід опитаних включав від 3-5 років – 32%, до 10 років – 48%, 20 і більше років - 8%, а також групу, що практично не мають досвіду виступів на сцені – 12 %.

Конкретизуючи свій виконавський досвід, респонденти в основному вказували виступи в студентських аудиторіях, будинках культури, а також і інші сцени, у тому числі досвід роботи артистами філармонії.

Так, на запитання анкети «Що Ви розумієте під визначенням «професійна культура вокаліста»? студенти віком від 18-21 років висловили свої думки таким чином:

- це синтез виконавської, педагогічної та наукової діяльності вокаліста – 52%,
- єдність вокальної школи та сценічної майстерності – 56%,
- грамотне прочитання твору, єдність інтерпретації авторського задуму – 48 %, володіння не тільки добре поставленим голосом, але і широке знання вокальної літератури, висока компетентність у сфері мистецтва, історії, літератури – 72 %.

Також вказувалися приватні аспекти професіоналізму, такі як:

- вміння мобілізуватися в будь-який момент;
- освоєння широкого спектру репертуару;
- вміння вільно читати з листа, правильно інтонувати, кваліфіковано здійснювати розбір творів репертуару;
- дотримуватися голосового режиму;
- дотримуватися етики поведінки в суспільстві.

На думку студентів віком 22-25 років визначення професійної культури більше відноситься не тільки до наявності голосових даних, але і до світогляду вокаліста і обумовлює знання вокальної музики, літератури і мистецтва – 88 %, при цьому диференціюються якісні характеристики виконання, як драматичні, так і вокальні, в тому числі наявність різнобічного репертуару, необхідність точного трактування музичного твору, а також естетизація зовнішнього вигляду виконавця – 40 %.

У цілому, поділяючи вище зазначену точку зору, студенти віком від 26-29 років вважають, що професійна культура – не тільки високе вокальне мистецтво, але і техніка голосу, акторська майстерність, знання партитури, це особливий світогляд і стиль життя, який зумовлює різнобічність знань, професійну компетентність, широкий музичний кругозір, музикальність у поєднанні з сприйнятливостю, розвинений естетичний смак – 96 %.

Також конкретизуються приватні елементи виконавської дисципліни в професійному відношенні до мистецтва вокалу: своєчасність підготовки

вокаліста до певного виступу, тобто самодисципліна, безпомилкове знання матеріалу при роботі з викладачем і концертмейстером, тобто система самостійної роботи – 56 %.

Якісна відмінність суджень старших за віком студентів в осмисленні категорії «професійна культура вокаліста» проявляється в тонкій диференціації технологічних аспектів постановки голосу: чистий виявлений тембр і гармонійна інтонація, розвинені навички володіння своїм голосом, досконала вокальна техніка – 43 %, психологізація здібностей виконавця: вміння виразити через спів стан і донести до слухача, створення сценічного образу засобом мелодизму, поведінка на сцені, передача образу – 36 %; а також культурної ерудиції виконавця: вихованість, начитаність, розуміння тексту на будь-якій мові, знання української вокальної школи і уявлення про інші існуючі вокальні школи, наявність і виконавського досвіду і вокального репертуару – 84 %. Характерною рисою певної професійної зрілості респондентів є теза про необхідність постійного самовдосконалення і потреби частих публічних виступах – 64 %.

Інтерпретуючи термін професійної культури студенти старшої вікової категорії стверджують, що це високий рівень художнього мислення вокаліста, який передбачає досконалість вокального та акторської майстерності у створенні сценічних образів, гармонія технічних умінь, прийомів і навичок вокалу в поєднанні з розвиненим естетичним смаком, що впливає на вміння відчувати і передавати образ згідно стилістики твору, почуття міри у виборі виражальних засобів – 92 %.

При необхідності високого вокального статусу виконавця, духовно-естетичної спрямованості та психологічної стійкості, студентами-вокалістами підкреслюється думка про необхідність постійного самовдосконалення в осмисленні музичних тенденцій сучасного вокального мистецтва.

В осмисленні відмінностей «професійної майстерності» та «професійної культури» думки респондентів розділилися, при чому значним фактором у визначенні сутності категорій виявився виконавський досвід респондента. Так,

деякими студентами висловлювалося судження, що професійну майстерність визначає значний виконавський стаж (більше 10 років).

На думку ж інших студентів, «Професійна майстерність – це навички, набуті з часом, а культура формується сім'єю, вихованням і освітою, загальним розвитком особистості».

Домінуючою точкою зору з'явилися відповіді про професійну культуру вокаліста у більш широкому розумінні, що свідчить про його загальний розвиток, як професіонала, у тому числі розвиток етики поведінки в суспільстві. Поняття культури значно ширше і багатогранніше, майстерність – більш вузьке поняття. Професійна майстерність-це вокальна майстерність, техніка художнього виконання – 80 %.

Значна група респондентів стала одностайно на думці, що «не варто розділяти ці поняття, так як безумовно одне доповнює інше. Професійність не може існувати без майстерності та культури. Майстерність – технічний аспект, культура – естетичний. Ці поняття різні, але існують у тісному взаємозв'язку. Майстерність - це здатність управляти своїм голосом, це гарна вокальна школа, накопичений досвід протягом навчання і практики виступів, а культура – розвиток особистості, виховання та інше – 24 %.

Студенти старшої вікової категорії одноголосні у судженні, що «культура» – це базис, який дозволяє створювати нові культурні та художні цінності, в якій майстерність являє собою «вищий пілотаж, філігранну витонченість виконання, передачу найменших інтонацій, аж до інтонації подиху, чуйності виконання» – 28 %.

Професійна майстерність – це досконале володіння професійними навичками співака, а професійна культура – уміння піднести свою майстерність. Майстерність та професійна культура взаємозумовлені, майстерність вказує на технічну досконалість виконання, а професійна культура проявляється в естетичному, досконало виконаному вокальному творі – 92 %.

На питання «Що необхідно знати і вміти для того, щоб відчувати себе професіоналом?» думки більшості респондентів збіглися. В цілому, для всіх студентів характерна потреба в знанні: історії вокального мистецтва і виконавських стилів – 64 % , методики вокальної педагогіки – 52 %, виконавської майстерності – 68%, вокального репертуару – 48%.

Більшість респондентів висловлюються про необхідність глибокого знання вокальної техніки – 88 %, будову голосового апарату і можливостей діапазону – 76 %, систематичного вивчення італійської та інших іноземних мов – 28 %, при цьому уточнюється, що по суті необхідно багато працювати самостійно та обов'язково читати для загального і спеціального розвитку, щоб знати якомога більше про свою професію – 64%.

На рівні вдосконалення умінь і навичок, думки опитаних розділяються таким чином: володіти голосом і технікою дихання – 76 %, бездоганно користуватися своїм співочим апаратом, співати інструментально і а капелла – 84%, не просто володіти акторською майстерністю, але і «вміти тримати зал» – 32 %, «співати не тільки ноти, але і музику» – 20 %, мати хорошу вокальну школу, співати легко і невимушено – 60 %, чисто інтонувати, мати розвинутий слух – 72 %, «любити мистецтво і глядача, а не себе в мистецтві» – 36 %, відчувати образ, доносити зміст твору – 28 %, удосконалювати навички читання з листа – 48 %, вміти переспівувати твори великих співаків, при цьому зберігати свою індивідуальність – 24 %.

Як резюме звучить думка, висловлена одним із респондентів, що професійні вокалісти-виконавці зобов'язані вдосконалюватися завжди, все своє творче життя, правильно оцінювати проміжні результати і постійно вчитися.

На питання про те, «Чи потрібні студенту-вокалісту навички викладацької та науково-дослідницької діяльності?», думки опитаних діаметрально розділилися. Частина респондентів стверджують, що «співак і педагог - дві абсолютно різні професії» – 44 %, інші вважають, що такі навички необхідно розвивати, адже з голосом може статися все що завгодно, тому треба мати додатковий варіант для реалізації себе, як особистості – 16 %.

Проте більшість студентів виявилися одноставні в думці, що: на зміну виконавської діяльності співак обов'язково переходить до педагогічної практики, що передбачає можливість самовдосконалення, передачі свого виконавського досвіду і підвищення професійної культури – 56 %, обумовлює різнобічність свого розвитку – 20%, це важливо і цікаво, тому що з учнями багато вчишся сам – 12%.

Рівень самооцінки студентів свідчить про наявну самокритичність та об'єктивність по відношенню до себе. Так, більшість вважають себе самодостатніми виконавцями, з уточненням, що в майбутньому будуть професіоналами – 48 %, професіоналами – 16 %, дилетантами, любителями – 8%, при цьому важко відповісти – 28 %.

Результати вивчення соціально-культурної активності опитаних виглядають наступним чином: участь у соціально-культурній діяльності розцінюється як можливість публічного виступу – 88 %, як вираження своєї громадської позиції – 8%, відмова від участі – 4%.

Таким чином, проаналізувавши отримані результати, мною були зроблені наступні висновки: питання про постановку формування професійної культури вокалістів у вузі цілком закономірні, оскільки зумовлені музичним розвитком суспільства. На зміну освітньої парадигми виховання співака-актора, співака-педагога утверджується нове розуміння рівня професіоналізму вокалістів, а саме формування його професійної культури, як інтегративної характеристики якостей фахівця, заснованих на синтезі майстерності, компетентності і духовно-творчого становлення особистості виконавця в процесі створення духовних цінностей вокального мистецтва. Тимчасова соціокультурна ситуація з особливою гостротою ставить питання про підвищення статусу професійної культури фахівців практично в усіх галузях знань, так як за вузьким профілюванням підготовки рівень загальної культури фахівця значно знизився.

Разом з тим, аналізуючи попередні етапи розвитку професійної підготовки вокалістів, можна відзначити високий рівень духовно-творчого компонента, що характеризується як художньо-творчим розвитком, так і

соціальністю виховання. Дане положення, на мій погляд, обумовлено високим рівнем духовної культури українського суспільства, достатньою кількістю ЗВО сфери культури і мистецтв і професійною діяльністю викладацького складу, діячів вітчизняної культури, які вплинули на розвиток української музичної культури.

2.2 Педагогічні умови формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв

На етапі роботи щодо окреслення педагогічних умов в контексті визначення моделі формування професійної вокальної освіти, був здійснений аналіз наукових надбань провідних педагогів-вокалістів, задля виявлення педагогічних умов удосконалення процесу формування професійної культури вокалістів, була визначена проблема дослідження, вивчена філософська, культурологічна, мистецтвознавча, музично-педагогічна і психологічна література, проаналізовано стан вітчизняної вокальної освіти.

Було визначено, що вокальна педагогіка – багатогранна галузь педагогічної науки, яка змінюється під впливом історичних подій, культурного простору, реагує на соціальні процеси, в яких триває педагогічний процес.

Вокальна педагогіка в Україні пройшла складний шлях розвитку. Характеристика кожного історичного періоду розвитку вокальної педагогіки обумовлена культурою суспільства в цілому, специфікою організації побуту і праці, змістом духовного життя, соціальними відносинами між музикантами та споживачами музичної продукції, наявними формами та умовами вокального навчання.

Професійна підготовка вокалістів у закладах вищої освіти сфери культури і мистецтв почалася порівняно нещодавно. Як наслідок модернізації вітчизняної освіти, даний напрямок можна вважати інноваційним для закладів культури, разом з тим передумови розвитку даної спеціальності історично зумовлені

комплексом причин. Аналізуючи процеси наступності професійної підготовки вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, можна виділити такі *фактори*:

- розвиток музичної культури України і закономірності співвідношення самодіяльного та професійного мистецтва;
- актуалізації педагогічного, наукового, соціокультурного напрямлення в вокальній педагогіці;
- розширення вузівської практики підготовки вокалістів в умовах модернізації вітчизняної освіти.

У педагогічній практиці вищої освіти сьогодення все значно гостріше постає проблема духовного виховання особистості студента та вирішення даної проблеми вбачається у виході вузькопрофесійних навичок на рівень естетичного розвитку особистості засобами музичного мистецтва, популяризації класичної музики, в просвітницькій діяльності.

На нашу думку, для цього необхідно орієнтувати музикознавчу освіту і музичну підготовку фахівця на проблеми виховання студентів у закладі вищої освіти сфери культури і мистецтв, педагогіку - на музично - освітню діяльність. У цьому зв'язку великого значення набувають міждисциплінарні, міжкафедральні, колективні, наукові праці, дослідження, розроблені на перетині музичної педагогіки, психології, музикознавства, естетики, соціально-культурної діяльності.

Можна сказати, що однією з умов розвитку духовності студентів вокального факультету є музично-освітня діяльність, в процесі якої розвивається соціокультурна рефлексія, під визначенням якої нами розуміється механізм прояву світоглядних якостей та професійного менталітету студента в навколишньому соціумі. Я поділяю точку зору проф. Л. Зорилової, яка стверджує, що «кожен студент стоїть перед вибором: прийняти чи ні конкретну думку. Але головне полягає не у виборі, а в процесі роздумів. Вже сама постановка проблеми створює передумови для пошуку власного рішення, нового бачення, тим самим визначаючи шлях свого подальшого духовного

розвитку, без якого не можна досягти професіоналізму ні у виконавчій, ні у педагогічній діяльності» [45, с. 35].

Фактично даному напрямку присвячена виховна робота на факультеті, яка здійснюється у взаємодії з відділом соціального розвитку університету і фахівцями кафедри соціально-культурної діяльності, цілями та завданнями якої є формування особи освіченої, котра володіє необхідними знаннями, уміє їх застосовувати у професійній діяльності, орієнтована на гуманістичні цінності, підтримує традиції української культури.

Сьогодні в педагогічній практиці ми спостерігаємо стрімку випереджальну перебудову освіти, розвиток нових форм і методів навчання і виховання. Тому педагогічні прийоми інтеграції навчальної, педагогічної та наукової діяльності повинні бути орієнтовані на гуманістичну мету формування професійної культури вокаліста. При цьому, незмірно зростає роль особистості педагога, його загальної та професійної культури, віри, моральності, товарищескості, його емоційного багатства.

Таким чином, на основі вивченого досвіду фахівців мистецького профілю, ми з'ясували, що вплив інтеграції навчальної і наукової діяльності викладача на якість підготовки фахівця може бути успішно реалізовано за умови дотримання наступних **педагогічних умов** :

- залучення студентів до навчально- та науково-дослідницької діяльності, орієнтації на розвиток у них сучасного стилю наукового мислення ;
- збагачення наукового змісту навчальних занять, ознайомлення студентів з діяльністю лабораторій наукової творчості;
- проблематизації змісту вищої освіти, що передбачає процес побудови цілісної системи формування основ професійної культури вокалістів.

Фундаменталізація вокальної освіти, реалізація неперервної професійної освіти в умовах ступеневої підготовки фахівців культури – музикантів, організація наступності довузівської, вузівської та після вузівської етапів формування майстерності також вимагають розробки наукової бази – концепції професійної культури фахівців, що містить сукупність теоретичних положень і

механізмів управління процесом формування професійної культури вокалістів у системі багаторівневої професійної підготовки.

На підставі результатів проведеного аналізу нами запропоновано модель формування професійної культури вокаліста у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв. Основними ідеями виступають положення концепції цілісності освітнього процесу, розроблені проф. Ю. Азаровим і передбачають органічну єдність підсистем технологічного, художньо-творчого та особистісного розвитку фахівця.

Модель формування професійної культури вокаліста полягає у розвитку спеціальних музичних здібностей, художньо-творчому розвитку та розвитку соціокультурної рефлексії (див. *Додаток С*).

Перевірка моделі формування професійної культури вокалістів в умовах ЗВО сфери культури і мистецтв, що здійснювалась у ході опитувально-експериментальної роботи, дає змогу виділити основні педагогічні принципи формування професійної культури вокалістів.

Загально – педагогічними принципами формування професійної культури вокалістів є *ідеї*:

- гуманізації освітнього процесу як умови становлення, розвитку і самореалізації особистості студента;
- демократизації професійного навчання, як основи розкриття творчих здібностей студента;
- випереджаючого характеру фахової освіти;
- безперервності професійного розвитку вокаліста.

За результатами експерименту *вокально-педагогічними принципами* формування професійної культури вокаліста ми визначили:

- музично-художнє виховання співака;
- розвиток музично-вокального слуху;
- індивідуальний підхід
- наступність вокальної традиції педагога;

- науковість і послідовність у розвитку голосового апарату;
- програмування репертуару;
- комплексне рішення музично-виховних завдань на основі науково-дослідної та педагогічної діяльності.

Педагогічний процес **формування професійної культури** вокалістів включає зазначені нами **напрямки** (див. *Додаток D*).

Аналізуючи механізми спадкоємності традицій вокального навчання вокалістів в умовах ЗВО сфери культури і мистецтв нами було виявлено закономірності співвідношення самодіяльного та професійного мистецтва в розвитку музичної культури України, фактори розширення вузівської підготовки вокалістів в умовах модернізації вітчизняної освіти. Традиційна модель професійної підготовки співака-виконавця, співака-актора розвивається в сучасних умовах в контексті співака – висококваліфікованого спеціаліста, представника професійної культури.

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що громадською і культурною місією кожного ЗВО сфери культури і мистецтв є:

- забезпечення умов для особистісного розвитку, духовно-морального й професійного становлення майбутніх фахівців, покликаних стати активною частиною української інтелігенції, інтелектуальної еліти суспільства;
- збереження і розвиток кращих традицій вітчизняної культури.

Проте, серйозним обмеженням професійної підготовки вокалістів є мінімалізація науково-дослідного та педагогічного напрямів, що значною мірою збіднює можливості професійного розвитку співака.

2.3. Методика формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв

В основі наукової гіпотези у даному дослідженні нами було висловлено припущення, що педагогічна ефективність формування професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв в значній мірі

залежить від освітньої концепції ЗВО, в якій органічно поєднуються традиційні напрямки вітчизняної вокальної школи в підготовці співака-виконавця, співака-актора з новаціями навчально-виховного процесу у ЗВО сфери культури і мистецтв. При цьому на успішне формування професійної культури вокалістів впливають принципи цілеспрямованої організації навчального процесу підготовки фахівця на рівні технічного розвитку його виконавських здібностей, художньо-творчий розвиток, орієнтація на тенденції світової музичної культури із збереженням національних традицій, практико-орієнтоване навчання.

Впровадження моделі формування професійної культури вокалістів здійснювалося на основі моделювання навчального процесу у ЗВО сфери культури і мистецтв. З цією метою мною були виділені основні напрямки діяльності ЗВО сфери культури і мистецтв :

1. Навчальна, педагогічна та науково-дослідницька діяльність.
2. Практико-орієнтоване навчання.
3. Виховна робота.

Поєднання навчальної, педагогічної, науково-дослідної, практико-орієнтованої діяльності, і є основою формування професійної компетентності вокалістів.

Зосередимо увагу на кожному напрямку діяльності окремо.

Напрямок 1. Згідно з вимогами державного освітнього стандарту, навчальний процес за спеціальністю «Музичне мистецтво» присвячений завданням розвитку виконавської майстерності, тому ведення спеціальних дисциплін профілізації, обсяг щотижневої навантаження, аудиторного і самостійність роботи студентів лежать в основі навчального плану ЗВО сфери культури і мистецтв.

У навчальному процесі традиційно використовуються різноманітні форми поточної атестації студентів, такі як заліки, іспити, контрольні роботи, поточні опитування на заняттях, реферати, курсові роботи, тестові завдання, участь у концертах у ЗВО сфери культури і мистецтв. Загалом форм поточної атестації

студентів достатньо. Проте, програми формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв можна дещо розширити, впровадивши можливості викладання факультативів і спецкурсів для охочих студентів за їх вибором.

Контроль за виконанням і засвоєнням студентами ЗВО сфери культури і мистецтв навчальних програм здійснюється:

- в процесі індивідуальних занять за фахом;
- на підсумкових іспитах в кінці семестру.

Починаючи з першого курсу навчання в університеті, студенти-вокалісти залучаються до різних форм педагогічної та наукової діяльності. Надалі, у процесі поглиблення знань та умінь у галузі музичного вокального мистецтва відбувається розширення науково-творчого пошуку: студенти під керівництвом педагогів – наукових керівників, приймають участь з доповідями у семінарах і конференціях. Дипломні дослідження є результатом наукових робіт студентів, як завершального етапу навчання у ЗВО сфери культури і мистецтв. Багатоаспектність і актуальність дипломних досліджень дають змогу стверджувати, що в надрах вокального факультету у ЗВО сфери культури і мистецтв склалася система формування і саморозвитку педагогічної школи, що включає високий рівень виконавства, сформованої педагогічної компетентності випускників, актуалізуючих науковий пошук в питаннях вокальної педагогіки.

Індивідуалізація навчання студентів стала можлива завдяки розвитку навичок науково-дослідницької діяльності вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв. Протягом усього періоду навчання активно проводиться робота викладачів разом зі студентами по організації різних заходів в області науково-дослідної роботи та залучення талановитих студентів до участі в наукових конференціях, тощо. ЗВО сфери культури і мистецтв часто виступають ініціатором проведення міжвузівських і вузівських конференцій, у тому числі міжнародних і всеукраїнських.

Напрямок 2. Практико-орієнтоване навчання, як умова формування професійної культури вокалістів.

Однією з умов ефективності професійної підготовки фахівців навчання є практико-орієнтоване навчання вокалістів. Тому, особливу увагу при розробці моделі формування професійної культури вокалістів мною було приділено організації різних видів практики вокалістів.

Загалом практику студентів-вокалістів ЗВО сфери культури і мистецтв можна розподілити на такі види практик: педагогічну, виробничу, виконавську.

Студенти-вокалісти спеціальності «Музичне мистецтво», які проходять педагогічну практику, повинні у відповідності з навчальним планом займатися з прикріпленим до них учнем і ретельно готуватися до уроків. Студенти-практиканти використовують в роботі свій виконавський (в ряді випадків – педагогічний досвід, знання, набуті в класі за фахом, на курсах методики викладання вокалу). Робота студента з педагогічної практики оцінюється у кінці семестру. При виставленні оцінки враховується не тільки професійні дані студента, але і загальний рівень його роботи.

Засвоєні навички вокального виконавства в значній мірі удосконалюються в процесі виробничої і виконавської практики (у палацах культури, театрах, тощо). Виробнича практика студентів-вокалістів є частиною навчального процесу.

Виконавська практика студентів-вокалістів здійснюється також протягом усього періоду навчання у ЗВО сфери культури і мистецтв, і являє собою концертну діяльність, у процесі якої накопичується досвід самостійної вокальної роботи, що сприяє розвитку їх виконавської та артистичної майстерності. Основною формою виконавської практики є концертні виступи на різних майданчиках, конкурсах, фестивалях протягом усього навчання.

Думається, що головним результатом запропонованої моделі формування професійної культури вокалістів в університеті слід вважати участь студентів у виконавських конкурсах всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Результатом ефективності професійної підготовки є працевлаштування випускників та робота з обраної спеціальності. Практика підтверджує, що студенти-випускники за спеціальністю «Музичне мистецтво» працюють в

провідних - театрах, філармоніях, вокальних студіях, солістами відомих колективів, артистами хорів оперних театрів, викладачами вокалу в коледжах, музичних училищах і ЗВО сфери культури і мистецтв.

Напрямок 3. Виховна робота факультету, як умова розвитку соціокультурної рефлексії студентів.

Під визначенням соціокультурної рефлексії ми розуміємо механізм прояви світоглядних якостей і професійного менталітету студента в навколишньому соціумі.

Виховна робота вокального факультету спрямована на встановлення і розвиток в сучасних умовах виховних функцій у ЗВО сфери культури і мистецтв, створення умов для підвищення якості освіти і виховання студентів не тільки як професійних вокалістів, а і як особистостей.

З метою втілення вказаних ідей вокальний факультет постійно проводить різні творчі заходи, а саме: відкриті уроки; концерти: виїзні і звітні, до ювілейних дат, вшанування пам'яті видатних композиторів і діячів культури і мистецтва; творчі зустрічі; участь у мистецьких середовищах університету, у святах університету: День знань, Новий рік, День Тетяни, День відкритих дверей та ін., проведення вузівських конкурсів. Вокальний факультет веде велику виховну роботу, виступаючи з шефськими концертами у госпіталях, лікарнях, школах.

Саме актуалізація духовного розвитку вокалістів в університеті дає підставу стверджувати, що розглянута модель формування професійної культури вокалістів базується на пріоритеті гуманних цінностей, придбання фахівцями узагальнених знань про глибинні, сутнісні зв'язки між процесами навколишнього світу, домінування загальної культури і наукових форм мислення, на активному формуванні соціальної зрілості фахівця, його інтенсивному моральному та інтелектуальному розвитку з широким діапазоном культурологічної підготовки.

Аналіз даних, отриманих у ході експериментальної роботи виявив позитивні зміни за основними критеріями педагогічної ефективності впровадженої моделі формування професійної культури вокалістів.

Виходячи з основної тези про пріоритет формування професійної культури вокаліста, яка передбачає багатоплановість розвитку обдарувань студента, його виконавських, педагогічних та наукових ініціатив, нами виявлено глибинний ресурс формування і саморозвитку педагогічної школи, побудованої на синтезі видів творчої діяльності, що передбачає безперервність вдосконалення професійної майстерності.

Рівень виконавської майстерності у сфері вокального мистецтва безсумнівно є основним критерієм ефективності заявленої моделі. Оцінка незалежних експертів, що працюють у журі міжнародних та всеукраїнських конкурсів і фестивалів найбільш достовірно відображає результативність співпраці педагогів і студентів, демократичність і цілісність даної взаємодії. Проведений аналіз закріпленості підготовлених кадрів у професії виявив позитивну динаміку. Більшість випускників працюють в установах виконавчої сфери, поєднуючи педагогічну і науково-дослідницьку роботу.

Безсумнівно, на досить високий рівень ефективності навчання впливає вмотивованість самих студентів, що усвідомлено обирають професію вокаліста.

Залучення до педагогічної діяльності провідних артистів-виконавців українського вокального мистецтва, носіїв українських традицій, створює передумови формування молодого плеяди виконавців і педагогів. Залучення зірок вокального мистецтва до педагогічної діяльності позначається не тільки на якості навчання, але і на розвиток жанрового розмаїття напрямів і стилів професійної підготовки.

Як показує практика, громадський резонанс щодо діяльності навчального закладу залежить від рівня формування громадянської культури фахівця. Творчий та соціально-культурний розвиток студентів дає підстави формування справжнього творця цінностей культури, творчості, любові до своєї країни. Культурно-шефська робота, концертні виступи студентів і викладачів на різних

майданчиках країни, дають підстави для інтеріоризації духовних цінностей і осмисленні пошуку відповідей на питання: яким чином культура і мистецтво впливає на соціальні процеси у суспільстві.

Висновки до 2 розділу

На підставі аналізу дослідних матеріалів відносно якості освіти, що надається студентам-вокалістам у процесі їх підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв до професійної діяльності (опитувань, публічних виступів, показників навчальної, виконавської та виробничої практик), можна зробити висновок про позитивні тенденції формування професійної культури вокалістів, що відображають технічне виховання співака, розвиток спеціальних музичних здібностей, художньо-творче зростання і рівень соціально-культурної активності студентів.

Ефективність формування професійної культури залежить від дотримання педагогічних умов:

- цілеспрямованої організації навчального процесу підготовки фахівця на рівні технічного виховання та постановки голосу співака, розвитку комплексу спеціальних музичних здібностей, художньо - творчий розвиток;
- змістовного і методичного поєднання традицій національної школи співу, виконавських тенденцій світової музичної культури, музичного просвітництва та соціально-культурній діяльності;
- реалізації принципів розвивального, практико-орієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів у цілях вдосконалення виконавських, педагогічних, культуро-творчих здібностей формування естетичної і громадянської культури студента-вокаліста.

На підставі узагальнення досвіду провідних вітчизняних педагогів-вокалістів нами запропоновано модель формування професійної культури вокаліста в умовах ЗВО сфери культури і мистецтв, заснована на ідеях цілісності освітнього процесу, що передбачає органічну єдність технічного

виховання співака, постановки голосу, розвитку спеціальних музичних здібностей, художньо-творчого розвитку та актуалізації соціокультурної рефлексії. Результатом ефективності професійної підготовки є працевлаштування випускників та робота з обраної спеціальності.

Поєднання навчальної, педагогічної, науково-дослідної, практико-орієнтованої діяльності, і є основою формування професійної компетентності вокалістів.

Актуалізація духовно-творчого розвитку вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв, дає підставу стверджувати, що окреслена нами модель формування професійної культури вокалістів базується на пріоритеті гуманних цінностях, на напрацюванні узагальнених знань про глибинні, сутнісні зв'язки між процесами навколишнього світу, пріоритеті загальної культури і наукових форм мислення, на активному формуванні соціальної зрілості спеціаліста, його інтенсивному моральному та інтелектуальному розвитку з широким діапазоном фахової підготовки.

ВИСНОВКИ

Проведення даного магістерського дослідження передбачало виконання наступних завдань та отримання наведених нижче результатів.

1. В роботі охарактеризовано основне поняття дослідження **«професійна культура вокаліста»**, яке було визначено, як комплексна характеристика рівня професійної компетентності та майстерності вокаліста, його ставлення до вокального мистецтва, як сфери професійної діяльності і до себе, як суб'єкту вокальної творчості. Також, нами уточнено специфіку розвитку професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, що обумовлюється поєднанням таких компонентів: технічним вихованням та постановкою голосу співака, розвитку комплексу спеціальних музичних здібностей, художньо-творчого розвитку та формуванням спрямованості студентів-вокалістів до соціально-культурної діяльності.

2. У процесі проведення магістерського дослідження за визначеною темою був здійснений **аналіз науково-методичних джерел** та розкритий аспект проблеми формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, виділено та систематизовано загально-педагогічні та вокально-педагогічні принципи формування професійної культури вокаліста у ЗВО сфери культури і мистецтв. Це дало змогу дійти висновку, що процес формування професійної культури вокалістів залежить від дотримання **принципів:**

- спадковості в підході до проблеми формування професійної культури вокалістів;
- взаємодії теорії і методики вокального виконавства як основи формування професійної культури студента;
- психолого-педагогічної обумовленості процесу формування професійної культури вокаліста.

3. Проведення роботи по обраній темі дослідження дозволило висвітлення проблеми **ЗВО сфери культури і мистецтв** як освітньої платформи підготовки майбутнього вокаліста.

Встановлено, що ЗВО сфери культури і мистецтв у своїй діяльності керуються Законом України «Про освіту» (2017), Законом України «Про вищу освіту» (2014) та іншими законодавчими актами, що складають державний освітній стандарт, розроблений на принципах наступності вокальної освіти в поєднанні з комплексом науково-дослідних, педагогічних і соціокультурних програм, які сприяють розвитку професійних якостей вокаліста.

Основним завданням, яке ставлять перед собою ЗВО мистецького спрямування – є забезпечення потреби сфери культури і мистецтв висококваліфікованими спеціалістами, що досягається шляхом розробки і застосування дієвих методів в освітньому процесі, котрі забезпечують його ефективність, а саме: розвивають виконавські та творчі здібності студентів, формують духовні цінності, сприяють осмисленню критеріїв якості співацької майстерності, формують мотивації у студентів до постійного саморозвитку.

4. В процесі роботи було продіагностовано **рівні сформованості професійної культури студентів-вокалістів** Навчально-наукового інституту культури і мистецтв Сумського педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Практика діагностування здійснювалась за визначеними нами експериментальними **критеріями**: технічний розвиток співака, розвиток спеціальних музичних здібностей, художньо-творчий розвиток, соціально-культурний розвиток.

Для проведення діагностичного експерименту, ґрунтуючись на засадах розвитку майстерності, компетентності і духовно-творчому становленні особистості виконавця, нами були виділені рівні сформованості професійних якостей вокаліста: низький, середній та високий.

Основними якісними характеристиками, що склали процес формування професійної культури вокалістів, стали: діапазон, рівність регістрів, гнучкість

та польотність голосу, широта і свобода дихання, резонування звуку, володіння кантиленою, володіння вокальною технікою, атакою, точне інтонування, володіння слуховими даними, музичною пам'яттю, ритмом, відповідність виконавської інтерпретації авторському задуму, цілісне розуміння особливостей твору, стилістичних, жанрових, драматургії, соціальна зрілість світогляду, інтелектуальна розвиненість, самодостатність особи.

Проведений діагностичний експеримент показав, що одним із значущих недоліків моделі формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв – є недостатня розробленість основ формування професійної культури вокалістів, понятійного апарату, а також наявність теоретичних узагальнень та протиріч у галузі вокального професійної освіти.

З'ясувалось також, що сьогодні існує потреба у формуванні здатностей у студентів-вокалістів до унікальної діяльності, володіння розвинутою професійною самосвідомістю, розвитку високого духовно-творчого потенціалу, креативності, безперервного професійного самовдосконалення та творчої самореалізації у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв.

1. Практика проведення констатувального експерименту лаконічно дозволила визначити **педагогічні умови** процесу формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, до яких можна віднести:

- цілеспрямовану організацію навчального процесу підготовки спеціаліста на основі синтезу традицій національної школи співу, виконавських тенденцій світової музичної культур і музичного просвітництва;
- реалізації принципів розвиваючого, практично-орієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів у цілях вдосконалення виконавських, педагогічних і науково-дослідницьких здібностей вокаліста;
- формування гуманізації свідомості, активної життєвої позиції, світогляду студента як особистості в процесі активної концертної та музично-просвітницької діяльності.

Дотримання зазначених умов в освітньому процесі у ЗВО сфери культури і мистецтв дає змогу підвищити рівень професіоналізму майбутніх фахівців, що у свою чергу є запорукою їх самореалізації, задоволеності професійним вибором і професійною діяльністю.

Процес визначення педагогічних умов дозволив окреслити експериментальну модель формування професійної культури вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, в основі якої лежить концепція цілісності освітнього процесу, що передбачає єдність підсистем технологічного, художньо-творчого та особистісного розвитку студента-вокаліста як майбутнього висококваліфікованого фахівця.

Головними напрямками запропонованої моделі є:

- удосконалення виконавської майстерності вокалістів;
- розвиток спеціальних музично-педагогічних здібностей вокалістів;
- освоєння навичок науково-дослідницької діяльності студентами-вокалістами;
- особистісний розвиток майбутніх фахівців.

Вказані напрямки реалізуються *шляхом:*

- забезпечення організації ефективного навчального процесу;
- проходження студентами-вокалістами виконавської і виробничої практики;
- забезпечення можливості участі майбутніх фахівців у науковій діяльності;
- проведення науково-методичних семінарів і конференцій по музичній педагогіці і виконавству;
- формування прагнень до професійного, художньо-творчого та морально-ціннісного розвитку у студентів-вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв.

6. Ґрунтуючись на результатах проведеного кваліфікаційного дослідження, нами було розроблено **експериментальну методик**у формування професійної культури вокалістів в освітньому процесі у ЗВО сфери культури і мистецтв.

Головною ідеєю стало поєднання навчальної, науково-дослідницької, та практико-орієнтованої діяльності, що є підґрунтям для формування професійної культури вокалістів.

Змістовний акцент в експериментальній моделі формування професійної культури вокалістів нами зроблено на:

- проведення ефективного освітнього процесу ЗВО сфери культури і мистецтв з урахуванням світових тенденцій та запитів суспільства на професійних музикантів;
- багатоплановий розвиток обдарувань студента, його виконавських, педагогічних та наукових ініціатив;
- моделювання індивідуальних навчальних програм для студентів-вокалістів, з урахуванням їх індивідуальних особливостей та здібностей;
- розширення ресурсів практико-орієнтованого навчання;
- безперервності вдосконалення професійної майстерності вокалістів;
- заміну репродуктивної педагогічної моделі на креативну;
- забезпечення формування ЗВО сфери культури і мистецтв нової духовної платформи освітнього процесу, що ґрунтується на пріоритеті гуманних цінностей.

Основні положення і висновки магістерського дослідження сприяють подальшому науковому осмисленню проблем формування професійної культури вокалістів, є основою вдосконалення процесу підготовки вокалістів у ЗВО сфери культури і мистецтв, консерваторіях, музичних училищах та коледжах за фахом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананієв Б. Г. Избранные педагогические труды: В 2-х тт. / Под ред. А.А.
2. Антонюк В. Г. Українська вокальна школа: етнокультурологічний аспект: Монографія /ред.: Дунаєвська Л. Ф., Іваницький А. І., Котляревський І. А., Куліш Л. Ю. К.:Українська ідея, 2001. 144 с.
3. Антонюк В.Г. Феномен украинской вокальной школы в контексте этнокультурологических проблем :дис. д-ра культурол.наук:24. 00. 01[Електроннийресурс] / Валентина Генієвна Антонюк. 2001. 428с. Режим доступу:<http://www.dissercat.com/content/fenomen-ukrainskoi-vokalnoi-shkoly-v-kontekste-etnokulturologicheskikh-p>.
4. Антонюк В.Г. Постановка голосу: [навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів] / Валентина Генієвна Антонюк. К.: Українська ідея, 2000. 68 с.
5. Артем'єва Е.Н. В классе К.Н.Дорлиак. Обобщение вокально-педагогического процесса.-М.:Музыка, 1969.С.175.
6. Арутюнов Л.Г. Совершенствование вокально-речевого мастерства будущих учителей музыки / Л.Г.Арутюнова // Вопросы профессиональной подготовки студентов на музыкально-педагогическом факультете: Сб. науч. трудов. М.: МГПИ, 1985.С. 69-73.
7. Аспелунд Д.Л. Развитие певца и его голоса / Д.Л.Аспелунд. М.: Музгиз, 1952. 190 с.
8. Ауер Л. Моя школа игры на скрипке. Интерпретация произведений скрипичной классики. М.: Музыка, 1965.С.30.
9. Бакланова Н.К. Профессиональное мастерство специалиста культуры. Учеб. пособие для аспирантов, слушателей курсов повышения квалификации, преподавателей, студентов. М.: МГУКИ, 2001.С.51.
10. Бірюкова, Л. А. Підготовка вчителя музики в умовах індивідуалізації навчально-виховного процесу [Текст] / Л. А. Бірюкова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал / Міністерство освіти і науки України, СумДПУ ім.А. С. Макаренка;

- редкол.: А. А. Сбруєва, М. О. Лазарев, О. І. Огієнко [та ін.]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. № 8 (10). С. 363–370.
11. Бодалева Б.Ф. Ломова / Б.Г.Ананьев. М. : Педагогика, 1980. 287 с.
  12. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д.И. Фельдштейна / Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. 2-е изд. М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. 352 с.
  13. Бромлей Ю.В. Этносоциальные процессы – теория, история, современность / Ю.Бромлей. М. : Наука, 1987. С. 14-15.
  14. Василенко Л.М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Людмила Михайлівна Василенко; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2003. 208 с.
  15. Василенко Л. М. Підготовка студентів музично-педагогічних факультетів до професійно-педагогічної діяльності в контексті їх вокально-методичного навчання / Л. М. Василенко // Соціалізація особистості: зб. наук. праць. Т. 14. К., 2007. С. 136-142.
  16. Василенко Л.М. Теорія і методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на гедоністичних засадах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія та методикамузичного навчання / Л.М.Василенко; Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. К., 2014. 44 с.
  17. Велінський М.Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза / М.Я.Виленский // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 1999. №4. С.27-32
  18. Власенко І.М. Проблема культурологізації музично-педагогічної освіти в умовах Болонського процесу / І.М.Власенко // Музичне мистецтво і культура –Music artandculture: науковий вісник: збірник наукових праць / М-во культури України; Одес. нац. муз. академія ім.А.В.Нежданової ; ред.

- кол.: О.В.Сокол (гол. ред.), О.І.Самойленко (заст. гол. ред.), О.М.Маркова та ін. Одеса: Астропринт, 2012. Вип. 16. С.375–385.
19. Гавриленко Л.М. Педагогічні умови формування основ вокальної культури учнів молодшого шкільного віку / Лариса Гавриленко // Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-т імені І.Огієнка. Серія педагогічна. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2008. Вип XIV. С. 126-129.
20. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва: підруч. / Богдан Пилипович Гнидь. К.:НМАУ, 1994. 320 с.
21. Гончаренко С.У.Український педагогічний словник.К.,1997ю-375 с.
22. Горбачова Г. В. Професійна культура вчителя як особистісний і соціальний феномен [Електронний ресурс] / Г. В. Горбачова. 2008. Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08gavpssp.pdf>
23. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознавства: спец.: 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Н. Є. Гребенюк. К., 2000. 39 с.
24. Гринь Л.О. Педагогічні умови використання вокального мистецтва у професійній підготовці актора музично-драматичного театру : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л.О.Гринь. Київ, 2013. 20с.
25. Грищенко Ю.В. Розвиток професійної вокальної освіти в Україні (кінець ХІХ –початок ХХ століття): автореф. дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю.В.Грищенко; Національна акад. пед наук України, інст. пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2011. 22с.
26. Давидов С. К вопросу об интерпретации текста в джазовой музыке / С. Давыдов // Київське музикознавство. К., 2001. Вип. 7. С. 180–191.
27. Далецький О.В. Совершенствование вокально-педагогической работы в художественной самодеятельности: автореф. дисс. на соиск. ученой

- степени д-ра искусствоведения: спец. 17.00.02 Музыкальное искусство//
О.В.Далецкий. М., 1986. 52 с.
28. Даньшина Т. Постать Олександра Білаша в контексті розвитку української культури другої половини ХХ століття / Тетяна Даньшина // Київське музикознавство. Культурологія та мистецтвознавство. 2012. Вип. 42.С. 253-258.
29. Дерев'яно Л.А. Особливості формування вокально-мовленнєвої культури як складової педагогічної майстерності майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки/ Л.А.Дерев'яно. К.,1993.16 с.
30. Дмитрієв Л.Б. Основы вокальной методики / Леонид Борисович Дмитриев. М.: Музгиз, 1968. 676 с.
31. Дмитрієв Л.Б. В классе профессора М.Э.Донец-Тессейр.: Музыка, 1974. 64с.
32. Донець-Тессейр М.Е. Опыт воспитания сопрано // Вопр.вок.педагогика.- М.: Музыка, 1967. Вып.3. СД20. С.133.
33. Дорліак К.М. // Муз.энциклопедия. М.:Изд-во Сов.энцикл., 1974. Т.2.С. 12.
34. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради: дис.канд. мистецтвознавства / Дрожжина Наталія Володимирівна; Харк. держ. ун-тмистецтв ім.І.П. Котляревського. Х., 2008. 220 с.
35. Енциклопедія професійної освіти. М.: Профосвіта.1994. С.340.
36. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремінь. К.: Інтер, 2-8. 1040 с.
37. Євтушенко Д.Г. Роздуми про голос: нотатки педагога-вокаліста / Дометій Гурійович Євтушенко. К.: Муз. Україна, 1979. 91 с.
38. Євтушенко Д.Г. Питання вокальної педагогіки / Д. Євтушенко, М. Михайлов-Сидоров. К.: Мистецтво, 1963. 338 с.

39. Жигінас Т. В. Методичні засади підготовки майбутніх учителів музики до концертно-освітньої діяльності серед дітей та юнацтва: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання» / Т. В. Жигінас; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 18 с.
40. Жишкович М. Основи вокально-педагогічних навиків: [методичні поради для студентів вокальних факультетів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації] / Мирослава
41. Зарецька І.І. Профессиональная культура личности // Понятийный аппарат педагогики и образования. Екатеринбург, 1996. С. 127.
42. Зданович А.Г. Некоторые вопросы вокальной методики. М.: Музгиз, 1965. 148 с.
43. Злобін К.В. Физиология пения в профилактике заболеваний голоса певцов / К.В.Злобин Ленингр. отд.: Медгиз, 1958. 136 с.
44. Закон України про освіту (2017 р.): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
45. Зорилова Л.С. Некоторые теоретико-методические особенности духовного развития вокалистов в вузах культуры и искусств/ Вокальное образование начала XXI века. Сб. статей. М. :МГУКИ, 2004.35-41.
46. Зуєва О. А. Формирование мотивации самообразования у студентов в системе высшего профессионального образования: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Зуева Ольга Анатольевна. Волгоград, 2004. 192 с.
47. Іванова Т. В. Професійна культура майбутнього вчителя [Текст] / Т. В. Іванова // Педагогіка і психологія. 1995. № 2. С. 86–93.
48. Ігнатов В.Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современности: учеб. пособ. / В.Г.Игнатов, В.К.Белолипецкий. Ростов на Д: Издательский центр «МарТ», 2000. 253 с.
49. Ільїн Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ільїн. СПб: Питер, 2000. 512 с.

50. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя [Текст] / И.Ф.Исаев. 2-е изд., испр. М.: Издательский центр «Академия», 2004.
51. Исаев И.Ф. Теоретические основы формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы: Дисс.д-ра пед.наук. М.: 1993, С. 140.
52. Исаенко С.А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови: Дис.канд. пед. наук: 13.00.04 / Исаенко Світлана Анатоліївна. К., 2009.227 с.
53. Каган М.С. Человеческая деятельность. Опыт системного анализа. М.: Политиздат, 1977. 328 с.
- 54.Калін Р.Й. Українська вокальна традиція 18-20 ст.: Науковізаписки. Серія: Мистецтвознавство. 2014. № 3 Електронний ресурс file:///C:/Users/8F1C~1/AppData/Local/Temp/NZTNPUm_2014_3_23.pdf
55. Картавцева М.Т. Пути повышения эффективности музыкального развития обучающихся в процессе изучения музыкально-теоретических предметов (в условиях учебных заведений культуры). Диссертация на соискание ученой степени кандидата пед. наук. М.,1974.С.86.
56. Корінний М.М., ШевченкоВ.Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури. К.: Україна, 2003. 384 с.
57. Костюков В.В. Методика формування педагогічно-артистичних умінь майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу: дис.канд. пед. наук: 13.00.02 / В.В.Костюков. К., 2017. 268 с.
58. Крамська С. Г. Методичні аспекти формування емоційної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва [Текст] / С. Г. Крамська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 5 (49). С. 255–265.
59. Лабінцева Л.П. Формування вокально-хорової майстерності в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики: дис. канд. пед. наук:

- 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лариса Павлівна Лабінцева. Луганськ, 2007. 232 с.
60. Лебедева И.А. О.Н.Благовидова - педагог. М.: Музыка, 1984.80 с.
Леонтьев А.А. Педагогическое общение /А. А. Леонтьев Педагогическое общение. М.: Знание, 1979. 46 с.
61. Люш Д.В. Развитие и сохранение певческого голоса / Д.В.Люш. К.:Музична Україна, 1988. 144 с.
62. Матвеева О.В. Координація надійності співу майбутніх учителів музики в контексті емоційної теорії когнітивного дисонансу / О.В.Матвеева // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці: зб. наук. праць. Івано-Франківськ, 2005. С. 78-82.
63. Музыка: Больш.энцикл.словарь.2-е изд. М.: Больш. Рос. энцикл.,1998.С.40.
64. Микиша М.В. Практичні основи вокального мистецтва / М.В.Микиша. К.: Музична Україна, 1985. 79 с.
65. Михайлець В.В. Аспекти розвитку вокальної техніки у вихованні хормейстера. //Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: Зб. наук. праць. Вип. 6. /За ред Г.Є.Гребенюка. Харків: “Каравела”, 2001. с.198-202.
66. Можайкіна Н.С. Воспитание эстетического отношения к вокальному искусству у учащихся старшего школьного возраста: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1983. 164 с.
67. Нариси з історії української музики: у 2 ч. / ред. Л.Д.Ахримович. К., 1963. Ч.1. 308 с.
68. Нейгауз Г.Г. Об искусстве фортепианной игры. М., 1961.С. 109.
69. Новіков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. 2-е изд. Чебоксары: Из-во Чуваш.ун-та, 2001.С.23.
71. Овчаренко Н.А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки

- майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: автореф. докт.пед.наук: 13.00.04 / Овчаренко Н.А.К., 2016. 38 с.
72. Овчаренко Н.А. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва / Н.А.Овчаренко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / за. ред. З.П.Бакум. Кривий Ріг: Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «КНУ», 2013. Вип.38. С.75–73.
73. Попенко О. М. Професійна культура вчителя як інтеграційна якість особистості педагога -професіонала [Текст]: зб. /О. М. Попенко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Максима Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 1. С. 44–49.
74. Професійна культура в аспекті підготовки фахівців: Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2016, вип.29. Електронний ресурс: file:///C:/Users/8F1C~1/AppData/Local/Temp/Npkntu_e_2016_29_4.pdf
75. Психологія: словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. 2 изд., испр и доп. М.: Политиздат, 1990.494 с.
76. Рибін С.Ю. Формирование профессионального мировоззрения студентов музыкальных специализаций в вузах культуры и искусств. Автореф. дисс. канд.пед. наук.М. МГУКИ, 2001.С. 15.
77. Рубінштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. Спб. Издательство: Питер, 2002. 720 с.
78. Рудницька О. П. Музика і культура особистості:проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібник / Оксана Петрівна Рудницька. К: ІЗИН, 1998. С. 172–173.
79. Сластеніна В.А. Педагогіка професіонального образования: Учеб. Пособие / Е.П.Белозерцев, А.Д.Гонеев, А.Г.Пашков и др.; Под ред. В.А.Сластенина. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 368 с.

80. Система культурно-мистецької освіти в Україні: Електронний ресурс: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244933672&cat_id=244931901
81. Станіславський К.С. Моя жизнь в искусстве. Изд.7. «Искусство», М.Л.,1941. С.388.
82. Стахевич О.Г. Основы вокальной педагогики. Курс лекций : навч. пос. для студ. дир.-хор. фак. муз. та пед. вузів. Ч. 1. Природно-наукові теорії сольного співу / О.Г.Стахевич. Харків: ХДАК; Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2002. 92с.
83. Стойчик Т.І. Педагогічні технології як засіб формування професійної компетентності майбутнього кваліфікованого робітника / Т.І.Стойчик // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць.; ред. кол.: В.К.Буряк, І.В.Шелевицький, Г.Б.Штельмах та ін. ; гол. ред. В.К.Буряк. Кривий Ріг : КДПУ, 2010. Вип. 30. С.352–358.
84. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. М., 1985. С.34.
85. Тиц Г.І. Мой учитель Э.Гандольфи.// Вопр.вокальной педагогики. М.:Музыка, 1984. Вып.7. С. 72
86. Ткаченко Т.В. Теоретико-методичні основи формування вокально-звукової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т.В.Ткаченко. К., 2010. 43 с.
87. Тоцька Л.О. Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх учителів музики: дис. кандидата пед. наук: 13.00.02 / Тоцька Людмила Олексіївна. К., 2009. 271 с.
88. Фоломєєва Н. Перспективи вокального мистецтва у сучасному художньо-освітньому просторі України: матеріали конф. / Наталія Фоломєєва. К., 2007. С.19-24.
89. Устименко-Косорич Е.А. Научно-технический прогресс в контексте масс-культурных музыкальных стилевых новаций // Проблемы

- сучасності : культура, мистецтво, педагогіка: зб. наук. праць. Луганськ: СтильІздат, 2007. Вип.8. С. 267-276.
90. Штейнпресс Б.С. Краткий словарь любителя музыки. [2-е изд., испр. и доп.] / Б.С.Штейнпресс, И.М.Ямпольский. М.: Музыка, 1967.103 с.
91. Щербак О.І. Теоретичні і методичні засади професійно-педагогічної освіти : дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Ольга Іванівна Щербак. Київ, 2012. 403с.
92. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування співацького голосу: [навчально-методичний посібник] / Юрій Євгенович Юцевич.К.: ІЗМН, 1998. 160 с.
93. Юшманов В.И. Вокальная техника и её парадоксы / В.И.Юшманов. СПб.: ДЕАН, 2001. 128 с.
94. Яковлева А.С. Вопросы развития вокального мастерства в педагогике профессора Г.Тица.// Проблемы воспитания музыкантов-исполнителей. М.,1984. С.33-34.
95. Яковлева А.С. Вокальная школа Московской консерватории. Дисс. На соискание ученой степени доктора искусствоведения. М.,1994.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета учасника дослідження
«Формування професійної культури вокалістів у процесі
підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв»**

Шановний студент!

Запрошуємо Вас взяти участь в дискусії про розуміння феномену професійної культури вокаліста і просимо відповісти на питання:

1. Вкажіть, будь ласка, свій вік _____ років, курс _____ .
2. Ваш досвід виконавської діяльності _____ років .
3. Що Ви розумієте під визначенням «професійна культура вокаліста» -
4. Чи вбачаєте ви відмінність в розумінні «**професійна майстерність**» і «**професійна культура**»? Поясніть свою думку.
5. Ваш репертуар формується з урахуванням: особистих побажань чи порад викладача? *(необхідне підкресліть)*
6. На вашу думку, що необхідно знати і вміти, для того, щоб відчувати себе професіоналом?

знати:

вміти:

7. За своєю об'єктивною шкалою оцінок, Ви оцінюєте себе: професіоналом, самодостатнім виконавцем, щирим дилетантом, любителем, мені важко відповісти? *(необхідне підкресліть)*

8. Моделюючи свій виконавський образ, Ви: копіюєте версії інших виконавців чи створюєте збірний образ на свій розсуд або за порадою викладача? *(необхідне підкресліть)*

9. Якщо Вам надається можливість брати участь у благодійних концертах, Ви:

не приймаєте участь, берете участь у примусовому порядку, охоче використовуєте можливість публічного виступу, тим самим висловлюєте свою громадську позицію? *(необхідне підкресліть)*

10. На Вашу думку, чи потрібні студенту - вокалісту навички педагогічної і науково-дослідницької діяльності? Поясніть свою думку?

11. Яку роль виконує педагог у формуванні професійної культури вокалістів у процесі підготовки у ЗВО сфери культури і мистецтв: наставника, однодумця, репетитора, спостерігача? *(необхідне підкресліть)*

**Діагностика рівнів сформованості професійної
культури вокалістів**

Рівні сформо- ваності професійної культури вокалістів	Критерії діагностики рівнів сформованості професійної культури вокалістів			
	<i>Технічний розвиток співака, постановка голосу</i>	<i>Розвиток спеціальних музичних здібностей</i>	<i>Художньо- творчий розвиток</i>	<i>Соціально- культурний розвиток</i>
Низький рівень	Дефекти звукоутворення: форсованість, площина, гугнявість, відсутність чистоти звучання, хитання голосу, немає вільної артикуляції, млявість, дефіцит вокально-технічних прийомів дихання, немає філірування і гнучкості звуку	Брак почуття ритму, музичної пам'яті, уваги, слухових даних	Нерозуміння відповідності виконання авторському задуму, відсутність умінь самостійного освоєння, нерозвиненість умінь і навичок, пластичного втілення і психологічної переконливості образу	Знижений рівень естетичної культури, відсутність ініціативності, особистісних інтересів

<p><i>Середній рівень</i></p>	<p>Нерівний короткий подих, неточність характеру звуковедення: неточне легато, стаккато; скутість щелепи, строкатість звучання, недоліки у рухливості і польотності звуку, звукової палітри відтінків</p>	<p>Недоліки в чистоті інтонування і нерозвиненість слухового аналізу, музичної уяви, пасивність характеру і вольових зусиль</p>	<p>Деякі неточності інтерпретації в стилістиці і драматургії твору, почуття жанру у втіленні образу, обмеження рухової пластики, артистизму, динаміки, динаміки у виконанні твору</p>	<p>Сформована особистісна позиція, розвинені естетичні інтереси та соціальні пріоритети</p>
<p><i>Високий рівень</i></p>	<p>Повний діапазон, рівність регістрів, польотність голосу, гнучкість, широта і свобода дихання, володіння кантиленою, розуміння дефектів звуку і слова, володіння вокальною технікою, атакою</p>	<p>Точне інтонування, відмінне володіння слуховими даними, музичною пам'яттю, ритмом, наявність темпераменту, волі, уяви, характеру. Резонування звуку, відмінне чуття форми</p>	<p>Повна відповідність виконавської інтерпретації авторському задуму, цілісне розуміння особливостей твору, стилістичних, жанрових, драматургії</p>	<p>Соціальна зрілість світогляду, інтелектуальна розвиненість, самодостатність особи, цивільна ініціативність</p>

Додаток С

Модель формування професійної культури вокаліста

<i>Розвиток спеціальних музичних здібностей</i>	<i>Художньо-творчий розвиток</i>	<i>Розвиток соціокультурної рефлексії</i>
<ul style="list-style-type: none"> – методично - вірне звукоутворення; – широта дихання; – розвиток і рівність діапазону; – політ звуку, спів резонаторами; – володіння філіруванням звуку; – дикція; – гнучкість голосу, рухливість; – музична пам'ять; – музичне мислення 	<ul style="list-style-type: none"> – вміння і навички використані як засоби виразності; – відповідність виконавської інтерпретації авторському задуму; – емоційність сприйняття музики; – уява; – пластичне втілення; – загально-естетичні здібності; – артистизм і акторська майстерність 	<ul style="list-style-type: none"> – гуманізація свідомості; – активність життєвої позиції; – особистісний саморозвиток

Додаток D

**Таблиця 2.3 Напрямки формування професійної
культури вокаліста**

№	<i>Напрямки діяльності</i>	<i>Форми організації</i>
2.	<i>Удосконалення виконавської майстерності вокалістів</i>	Навчальний процес, концерти, майстер-класи, відкриті уроки, конкурси, фестивалі, науково-художні заходи інституту, академічні вечори, виконавська і виробнича практика, діяльність вокальної студії
3.	<i>Розвиток спеціальних музично-педагогічних здібностей вокалістів</i>	Педагогічна практика зі студентами вокальних спеціальностей, ведення щоденників, проектування музично-педагогічних програм
4.	<i>Освоєння навичок науково-дослідницької діяльності в процесі художньо-творчого розвитку вокалістів</i>	Розширення рамок в навчальному процесі, розробка факультативів, створення наукових лабораторій, проведення науково-методичних семінарів і конференцій по музичній педагогіці і виконавству, підготовка публікацій, участь в комплексних дослідженнях з проблем музичної культури
5.	<i>Розвиток соціокультурної рефлексії студентів-вокалістів</i>	Музично-просвітницька діяльність у ЗВО сфери культури і мистецтв : (творчі зустрічі, святкові, тематичні, ювілейні концерти); Організація шефських концертів (наприклад: госпіталі, лікарні); Творча співпраця з різними організаціями (Сумський міський центр дозвілля молоді, Сумський обласний науково-методичний центр культури і мистецтв); Діяльність студентського самоврядування та творчих колективів навчального закладу